

ЗАТВЕРДЖЕНО
Наказ Вищого навчального закладу
Укоопспілки «Полтавський
університет економіки і торгівлі»
08 липня 2015 року № 152-Н
Форма № П-4.04

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

Факультет харчових технологій, готельно-ресторанного
та туристичного бізнесу
Форма навчання заочна
(денна, заочна, заочно-дистанційна)

Кафедра туристичного та готельного бізнесу

Допускається до захисту
Завідувач кафедри

_____ Д.е.н., проф. Г. П. Скляр
(підпис, ініціали та прізвище)

« ____ » _____ 2019 р.

МАГІСТЕРСЬКА ДИПЛОМНА РОБОТА
*на тему: «Організація та перспективи розвитку сфери туризму
Полтавської області»*

*зі спеціальності 242 «Туризм»
освітня програма «Туризм» ступеня магістра*

Виконавець роботи Чепіжна Юлія Вікторівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

(підпис, дата)

Науковий керівник к. е. н., Тараненко Олександр Олексійович
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові)

(підпис, дата)

Полтава – 2019

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ	
СФЕРИ ТУРИЗМУ	6
1.1. Теоретичні основи розвитку туризму та туристичної діяльності	6
1.2. Сутнісна характеристика організації сфери туризму	19
1.3. Показники розвитку сфери туризму	27
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ СФЕРИ ТУРИЗМУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	34
2.1. Туристичні ресурси Полтавської області	34
2.2. Інфраструктура сфери туризму Полтавської області	44
2.3. Управління сферою туризму Полтавської області	53
2.4. Стан туристичної активності в Полтавській області	61
РОЗДІЛ 3. РЕЗЕРВИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СФЕРИ ТУРИЗМУ	
ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ	69
3.1. Резерви розвитку сфери туризму Полтавської області	69
3.2. Організаційно-економічні заходи розвитку сфери туризму	
Полтавської області	75
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	92
ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ.....	95
ДОДАТКИ	104

ВСТУП

На сьогоднішній день туризм став явищем, що увійшло у повсякденне життя майже третини населення планети. Туристичний бізнес можна справедливо вважати бізнесом XXI ст., тому що він є одним з найбільш динамічних і прибуткових серед усіх галузей світового господарства. В багатьох країнах і регіонах туристична діяльність є основним джерелом прибутків, а також це вагоме джерело створення робочих місць. Важливе значення для розвитку як міжнародного, так і внутрішнього туризму має організація сфери туризму, оцінка перспектив та умов розвитку.

В даний час туризм – одна з наймогутніших галузей, що динамічно розвивається, високоприбуткова галузь світової економіки, виступає в числі найважливіших факторів соціально-культурного розвитку територій. Це сприяє підвищенню рівня і якості життя населення. Розвиток туризму, що виявляється в його багатогалузевому характері і тісній факторній взаємозалежності практично з усіма сферами життєдіяльності, дозволяє використовувати його як діючий інструмент стимулювання соціально-економічного росту на національному і місцевому рівнях.

Туристично привабливим регіоном є Полтавська область. Цьому сприяє вигідне географічне розташування, зручне транспортне сполучення, багатий природний та історико-культурний потенціал. Тому тема використання організації сфери туризму та реалізації перспектив її розвитку є актуальною, адже зростання туристичних потоків потребує максимальної реалізації наявного туристичного потенціалу.

Тематиці досліджень організації та розвитку сфери туризму присвячені праці В.Ф. Кифяка, В.К. Бабарицької, М.П. Мальської, І.М. Школи, Є.Н. Сапожнікової, М.Б. Біржакова, В.А. Квартальнова, М.С. Кагана, Є.Л. Драчева, Й.М. Петровчина, Г.І. Кіндрацької, В.І. Цибуха та інших вітчизняних та закордонних науковців.

Об'єктом дослідження є процеси організації та розвитку сфери туризму Полтавської області.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та практичні аспекти дослідження організації та розвитку сфери туризму Полтавської області.

Метою дослідження є вивчення теоретичних та практичних аспектів організації та розвитку сфери туризму Полтавської області. Відповідно до поставленої мети в дипломній роботі вирішуються наступні завдання:

- дослідити теоретичні основи розвитку туризму та туристичної діяльності;
- провести сутнісну характеристику організації сфери туризму;
- обґрунтувати показники розвитку сфери туризму;
- проаналізувати туристичні ресурси Полтавської області;
- оцінити інфраструктуру сфери туризму Полтавської області;
- охарактеризувати управління сферою туризму Полтавської області;
- оцінити стан туристичної активності в Полтавській області;
- обґрунтувати резерви розвитку сфери туризму Полтавської області;
- розробити організаційно-економічні заходи розвитку сфери туризму Полтавської області.

Інформаційну базу дослідження складають офіційні статистичні дані про туристичну діяльність в Полтавській області, а також нормативні документи, що регламентують туристичну діяльність в країні, інформація із друкованої науково-практичної літератури та мережі Інтернет.

У процесі написання дипломної роботи використані наступні методи дослідження:

- аналіз – для дослідження наявності та стану туристичних ресурсів;
- візуальний метод дослідження полягає в безпосередньому огляді і спостереженні об'єктів, явищ і процесів, що досліджуються;
- діалектичний – для дослідження показників туристичної діяльності у часі;
- структуралістичний – для з'ясування особливостей та умов

функціонування складових сфери туризму області;

- статистичний – для оцінки ефективності діяльності підприємства.

Мета і завдання дослідження визначили структуру дипломної роботи. Вона складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку інформаційних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 107 сторінок друкованого тексту, включаючи 17 таблиць і 21 рисунок. Перелік інформаційних джерел складається з 95 найменувань на 9 сторінках. Робота містить 1 додаток на 4 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА РОЗВИТКУ СФЕРИ ТУРИЗМУ

1.1. Теоретичні основи розвитку туризму та туристичної діяльності

У всі часи люди прагнули нових емоцій та зняття втоми. Одним із джерел задоволення цих потреб були подорожі та відпочинок, які у сучасному суспільстві отримали назву «туризм». Розглянемо детальніше, що ж являє собою цей феномен.

Туризм є одним із важливих соціально-економічних явищ сучасності, яке підпорядковане об'єктивним законам розвитку суспільства. Як вид людської діяльності та галузь економіки, туризм активно розвивається, і в майбутньому його значення зростатиме, адже це найдинамічніша галузь сфери послуг. Потреба у відпочинку стимулюється урбанізацією, науково-технічною революцією, загальним підвищенням життєвого рівня тощо.

Туризм – різновид рекреації, один із видів активного відпочинку. Він відображає характерну тенденцію сучасності, коли перевага віддається у динамічному відпочинку, у процесі якого відновлення працездатності поєднується з пізнавальною діяльністю. З економічного погляду – це особливий вид споживання матеріальних та духовних благ, послуг і товарів, що виділяються в самостійну галузь господарства.

У деяких країнах туризм став вагомим статтею доходів держави і належить до найперспективніших галузей національної економіки. В Україні він визнаний однією із галузей, що потребують пріоритетного розвитку.

У Законі України «Про туризм» зазначено, що туризм – це тимчасовий виїзд (подорож) осіб з постійного місця проживання з пізнавальною, оздоровлювальною, професійно-діловою, спортивною, релігійною та іншою метою на термін від 24 годин до одного року поспіль, без зайняття оплачуваною діяльністю в місці тимчасового перебування [1].

Попри законодавче затвердження, науковці пропонують власні тлумачення поняття «туризм». На окрему увагу заслуговують ті з них, які вирізняються змістовністю, як-от: сфера реалізації прав і потреб громадян на відпочинок, пересування, оздоровлення [2]; поїздка особи з постійного місця її проживання з будь-якою метою, окрім заняття діяльністю, оплачуваною з джерела, що перебуває в місці відвідування, на термін від 24 годин до 6 місяців [66]; динамічна й багатопланова діяльність, що присутня в суспільній, культурній, психологічній, просторовій та економічній сферах [20]; складова частина успішної діяльності і престижу країни на міжнародній арені [74]; безперервна, динамічна, поліфункціональна з тенденцією постійного урізноманітнення функцій, етапного відповідно до змін соціально-економічного розвитку та поступу НТП, полілінійного процесу з чітко визначеними хронологічним і хорологічним векторами розвитку [52]; каталізатор регіональної економіки, спроможний залучити до процесу розвитку не тільки комплекс рекреаційних ресурсів, але й найбільш ефективно використовувати виробничий та соціально-культурний потенціал тієї чи іншої території за умов збереження екологічної різноманітності [85]; сфера життєдіяльності людини, пов'язана з перебуванням за межами постійного місця проживання, як правило, не з соціальними цілями, а також суб'єктів підприємницької діяльності, що забезпечують цей процес за рахунок реалізації туристичного продукту [16]; специфічний вид діяльності, спрямований на задоволення усе зростаючих потреб населення та усебічний розвиток суспільства за одночасного зростання потенціалу національної економіки й окремих її складових, задіяних у цьому процесі [58]; багатогранне явище, в основу якого покладені всі сфери життєдіяльності суспільства, спрямоване на всебічний розвиток особистості у період обмеженого проміжку часу (від 24 годин до одного року поспіль), без зайняття оплачуваною діяльністю в місці тимчасового перебування [26]; іміджетворний і високоприбутковий сектор економіки та чинник підвищення міжнародного авторитету України [93]. Загалом, туризм є

специфічною діяльністю, пов'язаною з реалізацією відповідних конституційних прав (на відпочинок, на освіту, на лікування та інші) відповідних суб'єктів і колективів, які самостійно, або користуючись послугами суб'єктів туристичної діяльності, подорожують у місцях, що знаходяться за межами їх звичайного середовища, в період до одного року підряд, яка не має на меті отримання комерційних прибутків [11].

Аналіз публікацій за даною проблематикою дозволив узагальнити класифікацію видів туризму (рис. 1.1.1):

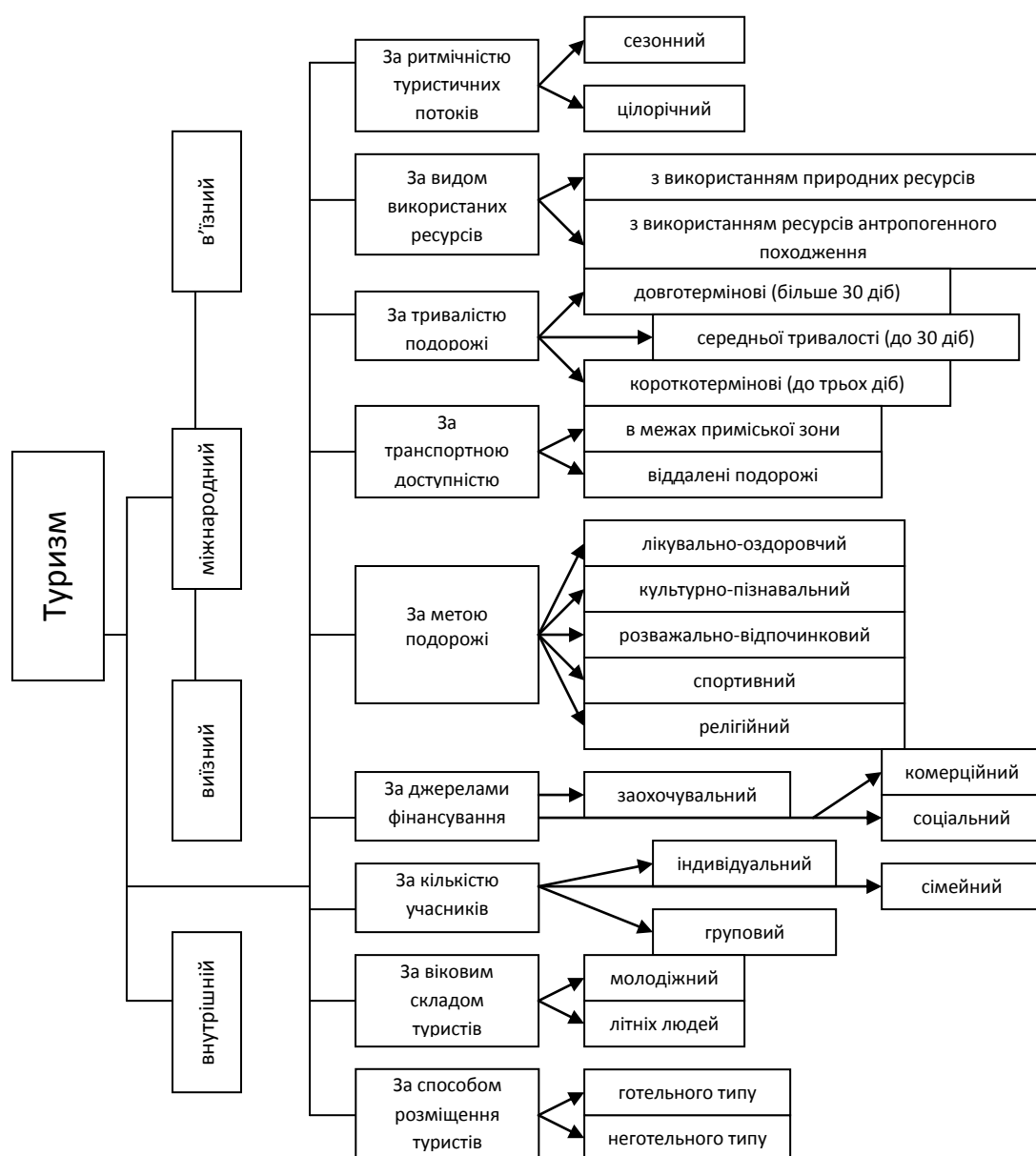

Рис. 1.1.1. – Класифікація туризму [1; 11; 20; 58]

Туризму притаманні два аспекти:

- 1) дія як унікальний процес – досвід, набутий у подорожі;
- 2) подія, яка стає механізмом трансляції або ретрансляції досвіду туристичної діяльності в тих цінностях, які людина може отримати в ній [50].

Завдяки розвитку туризму виконується ряд суспільно значущих:

- функцій: економічну [24], рекреаційну [14; 24], духовну, гуманітарну, медико-біологічну, соціально-культурну [14], соціальну, виховну, екологічну, культурно-просвітницьку [24];
- завдань: виробництво супутніх товарів і надання послуг туристам; створення туристичних послуг, формування турпродукт і здійснення їх реалізації; виступ у якості ефективного засобу охорони навколишнього середовища та історико-культурної спадщини людства; набуття статуси сфери, в якій дешево створюються робочі місця та забезпечується високий рівень ефективності й швидка окупність інвестицій; набуття переваг в інтеграційних і глобалізаційних процесах, що відбуваються у світовому просторі [42]; поєднання практично з усіма сферами, галузями й видами діяльності людини; виступ у якості мультиплікатора зростання національного доходу, ВВП (ВНП) й підвищення рівня життя населення [16; 34; 62; 75]; джерело істотних доходів до державного [34] та місцевого бюджету, припливу в країну значних коштів в іноземній валюті [53], розвитку інфраструктури та забезпечення зайнятості населення [16; 34; 42; 62; 75]; забезпечення міжкультурного обміну, встановлення ділових зв'язків між країнами та регіонами [34]; сприяння формуванню ефективної національної економіки, розвитку її структури, збільшенню податкових і валютних надходжень, розвиток місцевої інфраструктури; забезпечення економічного та соціального розвитку, культурного піднесення України у світових глобалізаційних процесах [75] тощо.

Туризм є багатоаспектним і складним феноменом, чия значущість лише зростає. Подорожуючи світом, люди отримують нові знання, навички та довід, а також долучаються до інших культур [58]. Сьогодні подорожі та

відпочинок стають невід’ємною частиною життя населення всіх континентів і, як наслідок, у структурі витрат середньостатистичної сім’ї, витрати на туристичні послуги – це четверта стаття після витрат на харчування, одяг й обслуговування автомобіля [6]. Відповідно до прогнозу ЮНВТО, у 2020 р. у світі подорожуватиме 1,6 млрд. туристів [88].

Частіше за все науковці досліджують туризм як галузь [6; 7; 9; 11; 12; 20; 22; 25; 26; 27; 29], сферу діяльності [19; 23; 24; 26; 27; 30; 33; 37; 42; 47], комплекс [33; 39; 48; 55; 61; 62; 91], бізнес [60; 62; 75; 85], індустрію [6; 7; 8; 10; 11; 18; 24; 25; 28; 29; 30; 33; 42]. Більшість із вищенаведених варіантів дослідження туризму має «право на життя»: по-перше, туризм має чітко виражену комерційну складову, а тому є «бізнесом»; по-друге, надання туристичних послуг пов’язана зі взаємодією представників різних галузей та сфер діяльності, а тому є «комплексом»; по-третє, поєднання двох попередніх тверджень обумовлюють її статус як «індустрії»; по-четверте, оскільки кінцевим результатом діяльності галузей є продукт, а сфери діяльності – послуга, тому туризм належить до «сфер» національної економіки.

Під впливом суспільно-політичних чинників у 1970-х рр. туризм як сфера задоволення потреб людини, яка подорожує, перетворився на індустрію – складову світового господарства, потужний господарський комплекс національних економік, що функціонує у тісному взаємозв’язку з природним середовищем, економічною системою, суспільством у цілому [29].

Нині науковці пропонують власні тлумачення поняття «індустрія туризму». На окрему увагу заслуговують ті з них, які вирізняються змістовністю та лаконічністю, як-от: складна динамічна галузь економіки, яка включає в себе сукупність виробничих і невиробничих видів діяльності, спрямованих на виробництво товарів і надання послуг туристичного призначення (формування турпродукту) [46]; сукупність різних суб’єктів туристичної діяльності, які забезпечують прийом, обслуговування та

перевезення туристів; господарський комплекс міжгалузевого характеру, орієнтований на виробництво та реалізацію товарів і послуг туристичного та супутнього призначення, які задовольняють різнохарактерні потреби населення щодо організації дозвілля, і в результатів функціонування якого споживачі отримують комплексний туристичний продукт [15]; міжгалузовий господарський комплекс, який являє собою інтегровану систему галузей, виробництв і видів діяльності, об'єднаних спільністю метою та суспільним призначенням задовольняти потреби населення у проведенні дозвілля в подорожі шляхом створення та реалізації туристичного продукту [52]; сукупність виробництв різних галузей господарства, закладів культури, освіти та науки, що забезпечують створення матеріальної бази туризму, підготовку кадрів, виробництво, збут і споживання туристичного продукту [58].

Більшість науковців виділяють такі ознаки поняття «індустрія туризму»: складова національної економіки [29; 46; 58]; міжгалузовий господарський комплекс [52]; абсорбування в собі здобутків інших індустрій [18]; сукупність різних суб'єктів туристичної діяльності [29; 94]; складна інтегральна система взаємодії суб'єкта й можливостей території [94]; сукупність виробничих [94] і невиробничих видів діяльності [46; 94]; забезпечення створення матеріальної бази туризму [94]; виробництво товарів [46; 52; 94] і надання послуг туристичного призначення [29; 46; 52; 94]; підготовка кадрів; виробництво, збут і споживання туристичного продукту [94; 46]; прийом, обслуговування та перевезення туристів [24]; задоволення специфічних потреб населення в проведенні дозвілля в подорожі [52; 58]; розкриття особливостей функціонування та розвитку туризму в межах певного географічного простору [58]; форма освоєння території [94]. Зрештою стверджуємось на думці, що індустрія туризму – це упорядкована система взаємодії представників міжгалузевого господарського комплексу, чия діяльність передбачає створення, збут і споживання туристичного продукту, здатного приносити значний економічний та соціальний ефект для

національної економіки за рахунок задоволення специфічних потреб населення в проведенні дозвілля під час подорожі [45].

Отож, на відміну від туризму, індустрія туризму поєднує суб'єктів господарювання, чия діяльність як прямо, так і опосередковано пов'язана зі створенням, збутом і споживанням туристичного продукту, якому притаманні такі найважливіші ознаки:

- невідчутність – послуги туристичної сфери не мають матеріальної форми, тому їх якість визначається не стільки формою або процесом її надання, скільки комплексним синергетичним ефектом трансформації цієї послуги у фізичний і духовний потенціал особистості;

- невіддільність послуги від джерела її утворення – кожна установа туристичної сфери відрізняється особливою специфічністю та неповторністю, що, у свою чергу, унеможливорює надання таких послуг за її межами;

- мінливість – туристичні послуги зазнають відчутного впливу як зовнішніх, так і внутрішніх факторів, що вимагає від організації рекреаційної сфери дотримання соціальних стандартів послуги, приведення її у відповідність до потреб ринку, постійного контролю і моніторингу;

- відсутність права власності – на відміну від товару, туристична послуга не може бути об'єктом власності внаслідок того, що вона не має матеріальної форми та інших характерних ознак і властивостей;

- незбереженість – процес досягнення бажаного ефекту від наданої туристичної послуги переривається в міру отримання результату)

- складність нормування – має дуже суб'єктивний характер і залежить від рівня дисципліни, прагнення й бажання учасників соціальних відносин відповідати вимогам суспільства та ринку [30].

За останні роки найвищі темпи зростання серед галузей нематеріальної сфери демонструє світовий ринок туризму. Туризм став однією з головних категорій міжнародної торгівлі. Нині експортний дохід індустрії туризму посідає четверте місце після продукції паливної, хімічної

та машинобудівної галузей [40]. Прогнозується, що туристична індустрія стане одним з найважливіших всесвітніх працедавців. Впровадження ж нових технологій туристичного обслуговування не зумовлює скорочення персоналу [88], тим самим обумовлюють усе більший інтерес з боку інвесторів до сфери туризму.

Аналіз конкурентних переваг щодо залучення інвестицій в індустрію туризму сприяв встановленню основних елементів туристичного потенціалу, серед яких:

- рівень ресурсного забезпечення – природні рекреаційні ресурси, культурно-історична спадщина, релігійно-культові об'єкти та інші;
- інфраструктурний рівень (геополітичне та географічне розташування регіону, розвиток загальної інфраструктури – забезпеченість дорогами, вокзалами, аеропортами, комунікаціями, контрольо-пропускними пунктами та інші);
- виробничий рівень – діяльність туроператорів і турагентів, будинків відпочинку та туристичних баз, санаторно-курортних об'єктів, анімаційних і ресторанних закладів;
- інноваційний рівень – рівень інформатизації, рівень розвитку науки та інші;
- інституційний рівень – здатність регіону виконувати рекреаційно-туристичні функції; ступінь розвитку інституціонального середовища;
- фінансовий рівень – стійкість фінансової системи, збалансованість бюджетів, прибутковість туристичної сфери;
- споживчий рівень – потреба в рекреаційних і туристичних послугах, купівельна спроможність населення, туристичні потоки;
- трудовий та інтелектуальний рівень – трудові ресурси, рівень освіти, якість людського капіталу [44].

На нашу думку, туризм – це вид рекреації, пов'язаний з виїздом за межі постійного місця проживання, активний відпочинок, під час якого

відновлення працездатності поєднується з оздоровлювальними, пізнавальними, спортивними і культурно-розважальними цілями.

Важливими факторами, що впливатимуть у подальшому на розвиток ринку туризму є демографічні зміни, матеріальний та соціальний стан населення, рівень освіти, тривалість відпустки, професійна зайнятість та багато інших чинників.

Поступове збільшення кількості працюючих, забезпечення більш високого доходу на кожного члена сім'ї, підвищення тривалості оплачуваної відпустки та гнучкість робочого часу поступово розширяють такі сегменти туристичного ринку, як поїздки з метою відпочинку і в період відпусток, відвідування тематичних парків і культурних заходів, здійснення ділових поїздок, короткочасних подорожей і маршрутів вихідного дня тощо.

Зростання рівня освіти збільшує потяг людини до знань, зацікавленість іншою культурою викликає бажання подорожувати й отримувати нові враження.

Одним із найважливіших чинників, що впливає на розвиток як внутрішнього, так і міжнародного туризму, є добробут населення. Існує чіткий зв'язок між тенденцією розвитку туризму, загальним економічним розвитком і особистими доходами громадян. Туристичний ринок дуже відчутний до змін в економіці. За стабільних цін зростання особистого споживання на 2,5% збільшує витрати на туризм на 4%, а зростання особистого споживання на 5% збільшує витрати на туризм на 10% [14].

За аналогією, поодинокі відвідування людиною туристичної агенції є придбання або замовлення туристичної путівки ще не є туристичною діяльністю. Це лише окрема дія. Туристичною діяльністю можливо визнати тільки послідовний ланцюжок дій з організації туристичних подорожей, що повторюються регулярно (щоденно). Отже, рівноположені туристичній діяльності поняття, це – робота в туристичній організації, заняття організацією туризму.

Порівнюючи сутнісні характеристики діяльності і поведінки, є

можливість зрозуміти і з'ясувати, якими є співвідношення видових понять «туристична діяльність» і «туристична поведінка».

В якості основних елементів соціальної поведінки В. Л. Добреньков і А. І. Кравченко визначають потреби, мотивацію і очікування [36]. В той же час, ці ж елементи притаманні також і соціальній діяльності, але, порівнюючи діяльність і поведінку, неважко помітити різницю. Діяльність передбачає осмислену мету і сплановані дії. Вона здійснюється заради якоїсь винагороди, яка виконує функцію зовнішнього стимулу, наприклад, заробітку, гонорару, підвищення на роботі. Поведінка не містить мету, як головний, визначаючий елемент. Частіше за все вона не переслідує ніякої мети. Але в поведінці є наміри і очікування, є потреба та мотиви. На відміну від стимулів, мотиви відносяться не до зовнішніх, а до внутрішніх мотивацій.

Переходячи за аналогією до порівняння туристичної діяльності з туристичною поведінкою, слід зазначити, що за певної схожості у наявності потреб і мотивації як рушійних механізмів обох, вияв соціальної активності, тим не менше, вони мають значимі відмінності.

Так, туристична діяльність – це соціальна активність людей, які працюють в туристичній сфері, мають певний соціальний статус у відповідності до посади, яку вони займають і соціальну роль, що охоплює сукупність посадових обов'язків і службових функцій. Мета вибору і здійснення індивідом туристичної діяльності обумовлена цілями туристичної організації, умовами праці, зокрема системою стимулювання та перспективами розвитку організації, на які орієнтується суб'єкт туристичної діяльності, плануючи перспективи своєї трудової кар'єри. Саме такий варіант розуміння туристичної діяльності наводить М.Б. Біржаков, визначаючи туризм як діяльність з організації і здійснення (супроводу) подорожей, туристську діяльність, що здійснюється різними підприємствами туризму і суміжних галузей [13].

В той же час з другим варіантом розуміння ним туристичної діяльності, що наводиться там же, навряд чи можна погодитись: «Туризм – це

особливий масовий вид подорожей з чітко визначеними цілями туризму, що здійснюється власне туристами, тобто діяльність самого туриста» [13].

Справді, в цьому визначенні туристичної діяльності відсутні такі сутнісні видові ознаки діяльності, як наявність зовнішньої винагороди (стимулювання) у вигляді заробітної плати, премії, гонорару, кар'єрного просування у туристичній галузі. Зовнішній характер для туриста носять також планування туристичних подорожей та визначення їх мети. Адже і визначення мети, і планування подорожей є функціями організаторів туристичних подорожей (фірм, агенцій), саме вони і їх працівники виступають суб'єктами туристичної діяльності. Вони ж є розпорядниками засобів та результатів туристичної діяльності.

Таким чином, самі туристи не є суб'єктами туристичної діяльності, а значить поняття «туристична діяльність» не поширюється на визначення їх дій щодо туристичних подорожей.

Сукупність подібних дій туриста щодо прийняття рішення про участь у подорожі, здійснення туристичної подорожі підпадає під визначення туристичної поведінки.

Справді, тут в наявності такі структурні елементи видового поняття поведінки як потреби і мотиви туристичної поведінки, за якими приймається рішення про участь у подорожі, є наміри здійснити подорож і є певні очікування від участі в подорожі.

Однак, для окремого туриста мета подорожування не є головним, визначальним елементом здійснення і забезпечення власної життєдіяльності. Ці функції для нього лежать за межами туризму, вони реалізуються у професійній сфері, в якій працюють і здійснюють професійну діяльність люди, котрі тимчасово набули соціального статусу туриста. Отже, вони не можуть бути віднесені до суб'єктів туристичної діяльності, а мають розглядатись як суб'єкти туристичної поведінки. Туристична поведінка – сукупність рухів, актів, вчинків і дій, що здійснюються людиною в статусі туриста і спрямовані на задоволення його потреб, що виникають і обумовлені

участю в туристичній подорожі.

Таким чином поняття «туристична діяльність» відображає професійну, трудову діяльність працівників сфери туризму,

Туристична діяльність – діяльність з надання різноманітних туристичних послуг відповідно до вимог Закону України «Про туризм» та інших актів законодавства України.

Розвиток туристичної діяльності повинен ґрунтуватись на впровадженні інновацій у виробничо-господарський процес підприємств та організацій цієї сфери, що, своєю чергою, потребує інвестиційних вкладень. Загалом інвестиційна активність у туристичній сфері залежить від певних чинників, таких як:

- ступінь НТП;
- державне регулювання політики у сфері туризму;
- сума одержаного капіталовкладення та його подальше використання в економіці туристичної галузі.

Інвестиції у туристичній сфері потрібно розглядати в окремих та загальних обсягах інвестування (враховуючи інвестиції у суміжні галузі). Під інноваціями в туризмі необхідно розуміти системні заходи, які мають якісну новизну та призводять до позитивних зрушень, що забезпечує стійке функціонування і розвиток галузі у регіоні. Так, ідея створення і реалізація туристичних проектів, навіть якщо вони не приносять спочатку істотного прибутку, може дати поштовх розвитку туризму і тим самим активно сприяти створенню додаткових робочих місць та зростанню доходів населення. Ґрунтуючись на положеннях угоди про торгівлю послугами, в туризмі інноваційна діяльність розвивається за трьома напрямками:

- впровадження нововведень (організаційні інновації), пов'язаних з розвитком підприємства і туристичного бізнесу у системі та структурі управління;
- маркетингові інновації, що дають змогу охоплювати потреби цільових споживачів або залучати неохоплених на цей період часу клієнтів;

- періодичні нововведення (продуктові інновації), спрямовані на зміну споживчих властивостей туристичного продукту, його позиціонування і конкурентні переваги [19].

Основними напрямками інноваційної діяльності в туризмі є використання нової техніки і технологій у наданні традиційних послуг, впровадження нових послуг з новими властивостями, зміни в організації виробництва і споживання традиційних туристичних послуг, залучення раніше не використаних туристичних ресурсів, виявлення і використання нових ринків збуту туристичних послуг і товарів [22]. Проте автори не вказують, за яким принципом була проведена класифікація. Розглянувши запропоновані варіанти, ми пропонуємо об'єднати посилювати підходи, структурувати основні напрями інноваційної діяльності залежно від того, до якого елементу вони зараховані (таблиця 1.1.1).

Таблиця 1.1.1

Основні елементи туризму та напрями їх розвитку в інноваційній діяльності [22; 39]

Елементи туризму	Напрямок розвитку елементів туризму в інноваційній діяльності
Туристичний продукт	- випуск нових видів туристичного продукту - впровадження послуг з новими властивостями в традиційний туристський продукт - зміни в організації виробництва традиційних туристичних продуктів
Сфери діяльності, пов'язані з туризмом	- виробництво інноваційних продуктів і послуг - використання під час виробництва інноваційних продуктів і послуг нових туристичних ресурсів, раніше не використаних - навчання кадрів для реалізації і поновлення їх інтелектуального потенціалу, технологічного опрацювання процесу обслуговування - використання новітніх розробок і технологій
Організатор (юридична особа або приватний підприємець, який здійснює реалізацію туристичного продукту)	- діяльність туроператора з укладення і виконання договорів з третіми особами, що надають окремі нові або вдосконалені послуги, що входять в інноваційний туристичний продукт - організація реклами і збуту інноваційного туристичного продукту - збереження та посилення ринкових позицій - вдосконалення системи управління, що сприяє переведенню взаємин на якісно новий рівень - поглиблене використання телекомунікацій, створення та обробка баз даних
Учасник	- виявлення і використання нового споживача і нового ринку збуту турпослуг

Як видно із таблиці, інноваційні зміни в туризмі створюють внутрішню енергію ефективного зростання. Ці зміни порушують збалансованість, але створюють основи подальшого розвитку, перехід системи в нову якість. Тому саме професійне введення інновацій у життя і є розвитком тієї або іншої галузі.

Таким чином, туризм є сучасним перспективним видом діяльності, що має низку специфічних ознак, врахування яких необхідне при розробці заходів розвитку туристичної діяльності на регіональному та загальнодержавному рівнях.

1.2. Сутнісна характеристика організації сфери туризму

Туристична сфера є однією із стратегічних галузей економіки, за допомогою якої відбувається подальший соціально-економічний розвиток держави. Однак, для формування туристичного ринку необхідним є наявність та розвиток низки складових сфери туризму і наявність лише туристично-рекреаційний потенціалу не є гарантом успішного розвитку національного туризму [57; 80; 92].

Сталий розвиток туризму в Україні та посилення її конкурентоспроможності на світовому туристичному ринку обумовлено не тільки вдосконаленням функціонування туристичних підприємств, проте й діяльності всіх суб'єктів туристичної індустрії, задіяних в наданні якісного комплексного туристичного продукту, стану інфраструктури та ресурсів туризму, його екологічності та безпечності.

Індустрія туризму – це міжгалузевий господарський комплекс, який спеціалізується на створенні турпродукту, здатного задовольняти специфічні потреби населення в проведенні дозвілля в подорожі шляхом виробництва та реалізації товарів і послуг туристичного призначення.

Індустріалізація передбачає широке впровадження техніки і

технологій в 20-функцію виробництва, постійне оновлення виробничих потужностей, комплексну механізацію виробничих процесів, їх уніфікацію та стандартизацію з метою підвищення ефективності праці шляхом збільшення масштабів та скорочення строків виробництва. Зазначене цілком відповідає меті діяльності та характеризує 20-функцію обслуговування в туризмі. Специфіка туристичної послуги передбачає технологічну єдність 20-функцій обслуговування і відповідну їй єдність вимог до підготовки кадрів, які саме й забезпечують великою мірою (через значний обсяг ручної праці) якість обслуговування, постійне оновлення виробничих потужностей і технологій, спрямованих на забезпечення конкурентоспроможності підприємств на туристичному ринку (сучасне технологічне устаткування для виробничих галузей обслуговування, доступ до розподільчих мереж тощо) шляхом задоволення зростаючих потреб споживачів. Масштабність туристичного руху обумовила впровадження уніфікованих технологій і стандартів, які дозволяють забезпечити масове обслуговування на індивідуальній основі відповідно сучасним загальним тенденціям світового ринку послуг, якому притаманна модифікована постфордистська тенденція, а саме індивідуалізація 20-функціона обслуговування.

Сфера туризму визначається як міжгалузевий комплекс, оскільки вона є елементом функціонально-компонентної структури господарства і являє собою інтегровану систему галузей, виробництв і видів діяльності, об'єднаних загальною метою та 20-функціонал розвитку. Тобто, міжгалузевий комплекс (МГК) як в матеріальному виробництві, так і в сфері споживання, є цільовим утворенням, орієнтованим на задоволення певних суспільних потреб. В основі виокремлення МГК лежать об'єктивні системні функціональні, синергетичні, еволюційні та управлінські зв'язки. Спільність мети – задоволення специфічних потреб туриста у відпочинку і враженнях, отриманих під час подорожі, шляхом надання послуг та забезпечення товарами, які зроблять її комфортною і сприятимуть здійсненню мети подорожування, об'єднує різні галузі та види діяльності як

матеріального виробництва, так і невиробничої сфери в міжгалузевий комплекс, який характеризується значною взаємозв'язністю компонентів та взаємозамінністю елементів.

Внутрішньокomплексні горизонтальні зв'язки, наявні між підприємствами різних галузей, причетних до організації туристичного споживання відповідно стадійності процесу обслуговування, дозволяють виділити в межах індустрії туризму функціонально-стадійні підсистеми, представлені сполученнями різнорідних функціонально-галузевих елементів, що виконують однорідні функції в сфері туризму. Відносно споживчо-ресурсної орієнтації їх можна розташувати наступним чином:

I – організаційно-інституційна;

II – функціонально-господарська;

III – територіально-господарська підсистеми (таблиця 1.2.1).

Таблиця 1.2.1

Структури індустрії туризму [52]

Підсистеми	Структури	Компоненти
1	2	3
Інституційно-організаційна	I. Правова	1. Законодавча і нормативна база; 2. Митна служба; 3. Консульська служба
	II. Фінансово-економічна	1. Система оподаткування; 2. Система страхування; 3. Фінансова система і обмінний курс валют
	III. Кадрова	1. Система підготовки кадрів; 2. Система наукових досліджень і науково-дослідних розробок
Функціонально-господарська	I. Гостинності	1. Готельне господарство; 2. Громадське харчування; 3. Галузі сфери послуг з надання додаткових послуг
	II. Транспорту	1. Авіаційний; 2. Автомобільний; 3. Залізничний; 4. Водний
	III. Туристичної та оздоровчої діяльності	1. Туристичні підприємства; 2. Екскурсійні бюро; 3. Санаторно-курортні установи; 4. Оздоровчі заклади
Територіально-господарська	I. Туристичні ресурси	1. Природно-рекреаційні; 2. Культурно-історичні; 3. Інфраструктурні

Продовження таблиці 1.2.1

1	2	3
Територіально-господарська	II. Соціально-демографічні	1. Населення; 2. Розселення і історія формування території; 3. Традиційна етнічна культура населення
	III. Господарські	1. Господарський комплекс території; 2. Інфраструктурні системи; 3. Адміністративно-територіальний устрій і система управління

Формування національного туристичного ринку є наслідком складної взаємодії внутрішніх і зовнішніх соціально-економічних процесів, які спричиняють потребу в туризмі і формують попит на туристичні послуги. Саме ці процеси зумовлюють різні моделі формування національного туристичного ринку. На основі аналізу ринкових процесів в сфері туризму можна виділи принаймні дві основні такі моделі: 1) модель саморозвитку та 2) привнесену модель. За першою схемою національний ринок туристичних послуг є наслідком загального соціально-економічного розвитку і формування потреби населення в туризмі як в формі проведення дозвілля в подорожі. Попит на туристичні послуги формується як в країні (на послуги внутрішнього та міжнародного зарубіжного туризму), так і за її межами (послуги міжнародного іноземного туризму), а задовольняється він пропозицією, яку створюють і реалізують суб'єкти національного туристичного ринку. За другою схемою національний ринок туристичних послуг формується під переважним впливом попиту зовнішніх ринків і задля його задоволення створюється сфера діяльності, рівень розвитку якої відповідний попиту та можливостям національної економіки при недостатньо вираженому внутрішньому попиті.

Тобто, формування національного ринку туристичних послуг може відбуватися під дією як внутрішніх, так і зовнішніх потреб. Стабільність національного ринку гарантується перш за все потребами внутрішніми, тобто потребами населення країни в відпочинку і змістовному проведенні дозвілля в подорожі. Обсяг цих потреб, їх структура, ритміка визначаються сукупною

дією об'єктивних умов та суб'єктивних чинників, які саме й характеризують умови та стиль життя населення. Наявність мотивації залежить не тільки від демографічних характеристик споживача, зокрема рівня освіти та рівня життя, що впливають на поінформованість і формують попит, а й від можливостей національного ринку країни не тільки задовольнити цей попит, а й сприяти виникненню мотивації, формувати та підтримувати її. Задоволення туристичних потреб, які створюються на зовнішніх ринках, також залежить від стабільності національного туристичного ринку, від його здатності створювати різноманітний туристичний продукт, стимулюючи попит. Таким чином, національний туристичний ринок створюється внутрішнім та зовнішнім попитом і внутрішньою пропозицією, просторово-часова збалансованість між якими забезпечується національною індустрією туризму.

Важливе значення для розвитку як міжнародного, так і внутрішнього туризму мають туристичні ресурси, які є основною метою подорожей. Внаслідок цих обставин вони зумовлюють і визначають найважливіші економічні показники туризму, такі як кількість туристів, ціна на послуги, географія подорожей, їх сезонний розподіл, тривалість перебування та ін. Тому комерційна робота в галузі туризму повинна будуватись на всеохоплюючому обліку туристичних ресурсів як в цілому по країні, так і по окремих регіонах.

Туристичні ресурси можна розподілити на три групи:

- рекреаційні (природні) ресурси – унікальні явища природи, печери, водоспади, скелі, заповідники, гори, ріки, моря, лікувальні води, кліматичні та бальнеологічні можливості;
- об'єкти, які представляють історичне та культурне минуле країни, – музеї, пам'ятники і пам'ятні місця, пов'язані з історичними подіями, життям і діяльністю видатних представників науки, техніки, культури, а також унікальні архітектурні та етнографічні об'єкти;
- об'єкти, які демонструють сучасні здобутки країни в промисловості,

будівництві, сільському господарстві, науці і культурі, медицині та спорті.

Під туристичними ресурсами розуміють сукупність природних та штучно створених людиною об'єктів, що мають комфортні властивості та придатні для створення туристичного продукту. Як правило, наявність туристичних ресурсів визначає формування туристичного бізнесу в тому чи іншому регіоні.

Туристична інфраструктура представлена сукупністю матеріально-речових об'єктів, діяльність яких спрямована на задоволення туристичних потреб населення. Вона включає матеріально-технічну базу функціонально-господарських структур, які входять до складу ТРС різного порядку. Як складова соціальної інфраструктури, інфраструктура туристична характеризується основними фондами та витратами праці, тобто певними місцевими ресурсами, які використовуються задля виконання основних туристичних функцій. Географічним завданням дослідження соціальної і туристичної інфраструктури є оптимізація розміщення її об'єктів в межах ТРС відносно основних центрів концентрації споживачів з дотриманням вимог стійкого розвитку даної рекреаційної системи.

Для цього потрібна, передусім з боку держави, розробка і реалізація дієвої стратегії розвитку даної сфери на комплексній основі, яка повинна враховувати всі аспекти законодавства, що стосуються інших секторів, таких, як транспорт, зайнятість, охорона здоров'я, сільське господарство, зв'язок тощо.

Важливо розробити дієвий механізм державної підтримки туристичної індустрії. Спираючись на світовий досвід вважаємо доцільним надання пільгових кредитів і державних гарантій для отримання кредитів підприємствам туристичної індустрії; забезпечити пільгову ресурсну, в тому числі лізингову підтримку; налагодження зв'язків з іноземними країнами з метою створення спільного туристичного продукту. Держава також має створити умови для розвитку здорової конкуренції, залучивши міжнародні готельні мережі, операторів туристичної індустрії, які встановлять світові

стандарти на українському ринку.

З метою моніторингу спроможності сфери туризму надавати якісні туристичні послуги, запропоновано інструментарій оцінювання якості сфери туризму в країні за методикою визначення індексу якості, який розраховується як сумарний показник від трьох субіндексів: якості інфраструктури та ресурсів; задоволеності споживачів та безпечності подорожі (рис. 1.2.1).

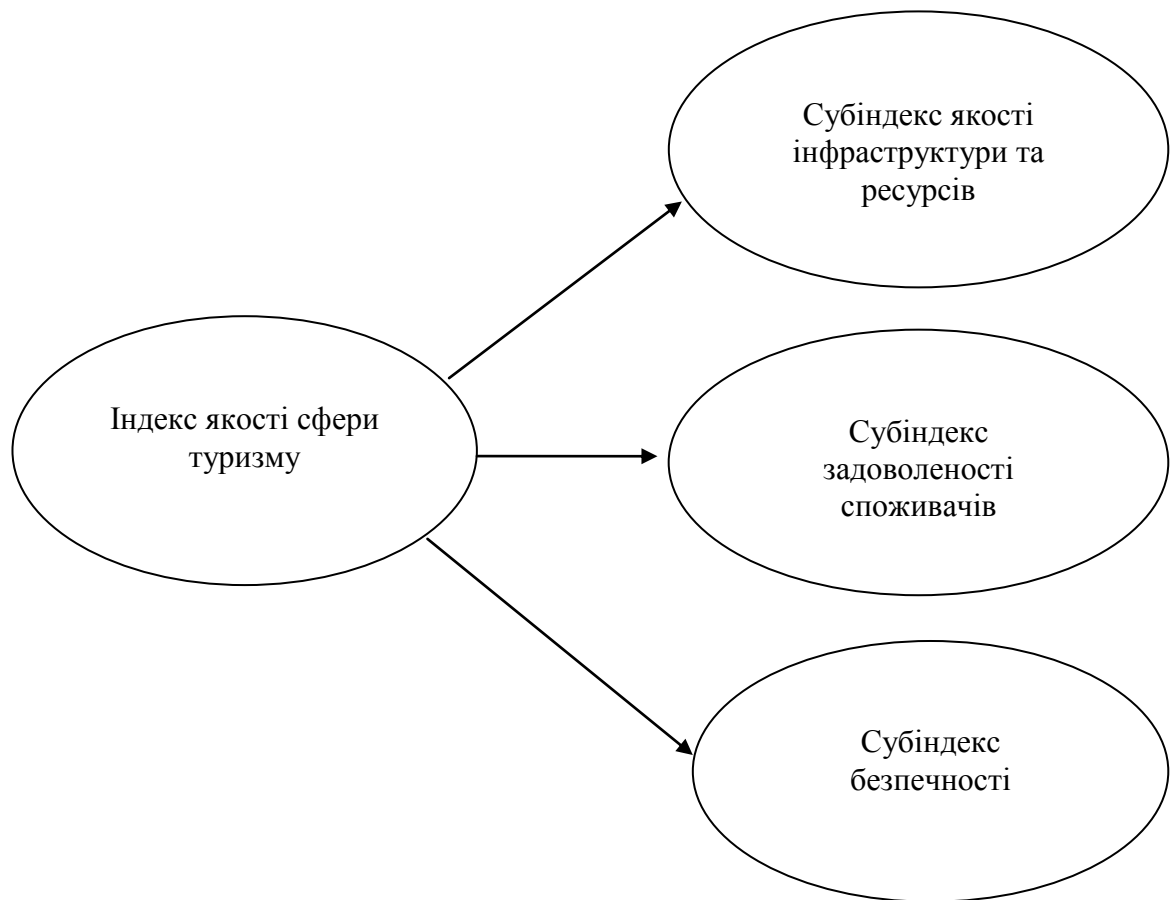

Рис. 1.2.1. – Складові якості сфери туризму [8]

До показників якості відносять технологічні та людські ресурси (рис. 1.2.2). До технологічних ресурсів, що визначають якість надання туристичних послуг можна віднести повітряну та наземну транспортну інфраструктуру, інфраструктуру проживання, інфраструктура телекомунікаційних послуг в сфері туризму та культурні ресурси.

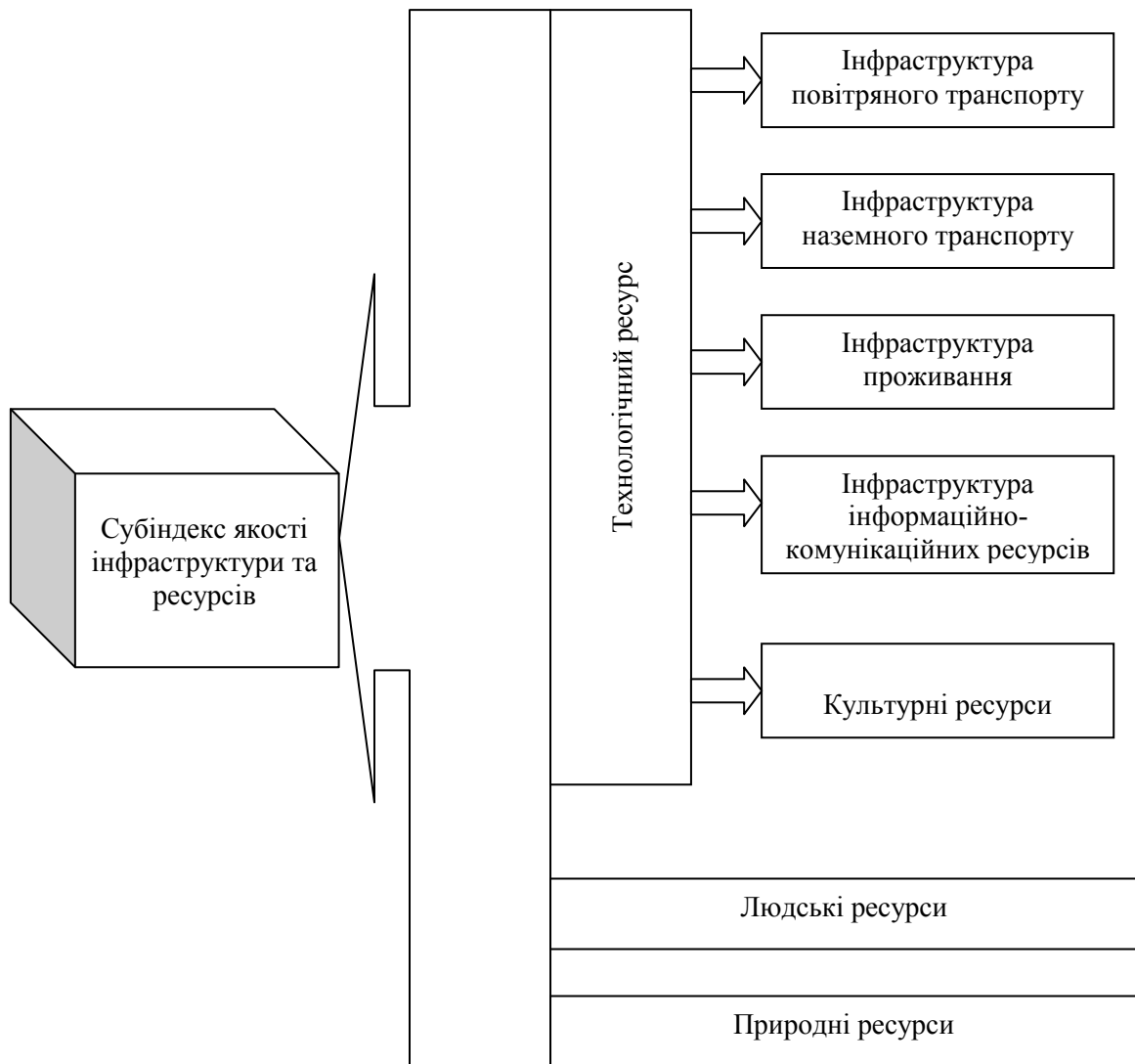

Рис. 1.2.2. – Складові показники субіндексу якості інфраструктури та ресурсів сфери туризму [8]

Отже, на сучасному етапі розвитку світового господарства туризм перетворився в унікальну потужну світову індустрію і став відігравати важливу роль в житті багатьох людей. Сфера туризму являє собою комплекс підприємницьких структур різних галузей національного господарства держави, які беруть участь у виробництві та реалізації туристичного продукту для внутрішнього й міжнародного туризму.

1.3. Показники розвитку сфери туризму

На сьогодні досить гострою залишається проблема дослідження туристичного ринку, зважаючи на посилення конкуренції на ньому серед вітчизняних виробників туристичних послуг та іноземних туристичних компаній. Відповідно, виникає необхідність у ґрунтовному дослідженні ринку туристичних послуг та його складових, що дасть змогу отримати об'єктивну інформацію про процеси, що відбуваються на туристичному ринку, та запропонувати дієві заходи щодо його розвитку. Однак специфічність туризму, як сфери економіки (об'єднує низку галузей: транспорт, зв'язок, готельне господарство, банки, сферу розваг тощо), зумовлює значні труднощі в отриманні економічної інформації для аналізу туристичної діяльності на всіх рівнях. Крім того, розбіжності в методиці обчислення окремих показників туристичної діяльності за національною системою обліку і зарубіжною не дають можливості зробити обґрунтовані висновки щодо тенденцій розвитку туристичного ринку України порівняно зі світовим туристичним ринком.

Проблема удосконалення статистичного обліку основних туристичних показників була вирішена спільними зусиллями Всесвітньої туристичної організації (ВТО) та Статистичною комісією Організації Об'єднаних Націй, які в 1993 р. презентували перші системні документи з цього питання: Стандартна міжнародна класифікація видів туристичної діяльності (СІКТА) та Рекомендації зі статистики туризму. Вищеназвані документи були прийняті за основу при розробці вітчизняної Методики розрахунку обсягів туристичної діяльності, зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 8 грудня 2003 р. за № 1128/8449 [3]. У Методиці було визначено систему показників, єдину за змістом та порівнянну на всіх рівнях державного управління в Україні та на міжнародному рівні, що характеризують обсяги туристичної діяльності та вплив туризму на

економіку країни (регіону). Дана Методика передбачала гармонізацію на державному рівні показників та джерел статистичної інформації, що визначають економічну та соціальну вагомість туризму в Україні, для підрахунку розмірів туристського споживання і, залучених, таким чином, до обігу грошових коштів, інших вигод від розвитку туризму.

Проте обсяги дійсно спожитих «характерних туристських товарів та послуг» методикою запропоновано виділяти із їх загального обсягу на основі експертних оцінок та рекомендацій ВТО.

Нині статистичні показники, що характеризують розвиток туризму в Україні, поділяються на абсолютні величини, які можна одержати шляхом статистичного обліку та відносні величини, що обчислюються діленням, але для їх обчислення потрібні облікові показники. Облік проводиться, в основному, у формі державної статистичної звітності, яка надає інформацію щодо кожного суб'єкту туристичної діяльності. Ця інформація є індивідуальною і не підлягає оприлюдненню в знеособленому вигляді. Така інформація використовується лише для внутрішнього аналізу самим суб'єктом, що звітує. Органи державної статистики оприлюднюють інформацію у зведеному вигляді в межах регіонів (областей) та країни в цілому.

Основним офіційним джерелом зведеної інформації в Україні і за її регіонами є Статистичний щорічник України за кожен рік. Більш детальна, меншого ступеня узагальнення інформація наводиться у статистичних бюлетенях «Туристична діяльність в Україні» та «Колективні засоби розміщування в Україні» за відповідний рік.

Сучасна практична статистика в Україні проводить облік показників, що характеризують розвиток туризму за такими укрупненими напрямками: вивчення обсягу і напрямків туристичних потоків; попиту і пропозиції туристичних послуг за регіонами; характеристика наявності туристичних ресурсів та дослідження ефективності туристичної діяльності та її економічного значення для країни в цілому (таблиця 1.3.1).

Таблиця 1.3.1

Облікові показники статистики туризму в Україні та міжнародна
система показників [83; 95]

Блоки показників	Основні показники, що використовуються в Україні	Міжнародна система показників
1. Показники обсягу і напрямків туристичних потоків	1) Кількість громадян України, які виїздили за кордон; 2) кількість іноземних громадян, які відвідали Україну; 3) кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України, всього, в тому числі іноземних туристів, туристів-громадян України, які виїжджали за кордон та внутрішніх туристів; 4) кількість екскурстантів	1) Кількість іноземних громадян, які відвідали країну (відвідувачі, які ночують, одноденні відвідувачі та пасажери круїзів); 2) кількість громадян країни, які виїздили за кордон; 3) кількість внутрішніх туристів, що перебували з ночівлею
2. Показники попиту і пропозиції туристичних послуг за регіонами	1) Кількість туристів за метою поїздки; 2) кількість тuro-днів за метою поїздки; 3) кількість суб'єктів туристичної діяльності, номерів, місць у них	1) Прибулі з інших країн за метою відвідання, регіонами виїзду та видами транспорту; 2) тривалість перебування оцінюється кількістю ночівель у різних закладах розміщення окремо для іноземних (в'їзних та виїзних) і внутрішніх туристів; 3) кількість засобів розміщення номерів, місць у них
3. Показники наявності туристичних ресурсів	1) Кількість та стан природних об'єктів (водойм, лісів, гір, заповідних степів тощо); 2) кількість та стан пам'яток культури історії, архітектури, археології, музеїв, монументів, культових пам'яток тощо; 3) кількість та статус театрів	1) Кількість та стан природних об'єктів (водойм, лісів, гір, заповідних степів тощо); 2) кількість та стан пам'яток культури історії, архітектури, археології, музеїв, монументів, культових пам'яток тощо; 3) кількість та статус театрів
4. Показники ефективності туристичної діяльності	1) Обсяг наданих туроператорами туристичних послуг; 2) комісійні турагентів; 3) витрати, пов'язані з наданням туристичних послуг; 4) чистий прибуток (збиток) підприємств	1) Туристські витрати в'їзних туристів в даній країні; 2) туристські витрати виїзних туристів в інших країнах
5. Показники економічного значення розвитку туризму для країни в цілому	1) Обсяг туристського споживання; 2) зайнятість в сфері туризму; 3) сума податків, що надходить до бюджету від туристичної діяльності	1) Валовий внутрішній продукт, створений туристичною галуззю; 2) експорт туристичних послуг; 3) імпорт туристичних послуг; 4) пряма зайнятість у сфері туризму

Так, згідно таблиці 1.3.1, перші три блоки показників передбачають використання обліку на кордоні та обліку, організованого у формі державної статистичної звітності. У результаті такого обліку одержують достовірні показники без додаткових умовних розрахунків чи використання експертних оцінок. Зокрема, до показників обсягу і напрямків туристичних потоків офіційна статистика України відносить: кількість громадян України, які виїжджали за кордон, включно з одноденними відвідуваннями; кількість іноземних громадян, які відвідали Україну, включно з одноденними відвідуваннями; кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України (всього). У тому числі вказується кількість іноземних туристів у розрізі країн, з якої вони прибули, туристів-громадян України, які виїжджали за кордон у розрізі країн, у яких вони були обслуговані та внутрішніх туристів. Окремо наводиться інформація про кількість екскурсантів.

У багатьох країнах туризм входить у першу трійку провідних галузей держави, розвивається швидкими темпами і відіграє важливе соціальне та економічне значення, оскільки він: збільшує місцеві доходи; створює нові робочі місця; розвиває всі галузі, пов'язані з виробництвом туристичних послуг; розвиває соціальну та виробничу інфраструктури у туристичних центрах; активізує діяльність народних промислів і розвиток культури та сприяє їм; забезпечує зростання рівня життя місцевого населення; збільшує валютні надходження.

Для того, щоб оцінити вклад туризму в економіку регіону, існує система показників розвитку туризму, в якій вказуються прямі та непрямі показники статистики, що впливають на розвиток економіки регіону, ці показники вказані в таблиці 1.3.2.

Будь-яке підприємство, в тому числі і туристичне, вперше чергу прагне отримати максимальний ефект від здійснення своїх господарських операцій.

Таблиця 1.3.2

Система показників статистики туризму [66; 83; 95]

Група показників	Показники
Показники ефективності туристичної діяльності	- обсяг наданих туристичних послуг ($O_{\text{тп}}$); - обсяг туристичних послуг на одного туриста ($O_{\text{тп}} + O_{\text{тп}} / K_{\text{т}}$); - витрати, пов'язані з наданням туристичних послуг ($B_{\text{т}}$); - чистий прибуток (збиток) ($\text{ЧП}(3)_{\text{т}}$); - коефіцієнт покриття витрат ($K_{\text{п}} = O_{\text{тп}} / B_{\text{т}}$); - коефіцієнт окупності витрат ($K_{\text{о}} = B_{\text{т}} / O_{\text{тп}}$); - рентабельність послуг ($P = O_{\text{тп}} / \text{ЧП}(3)_{\text{т}}$); - інші
Показники зайнятості в туристичній діяльності	- середньо-облікова чисельність працівників галузі туризму ($\text{Ч}_{\text{т}}$); - середньо-місячна заробітна плата в туризмі ($\text{ЗП}_{\text{тм}}$); - продуктивність праці в туризмі ($\text{ПП}_{\text{т}} = O_{\text{тп}} / \text{Ч}_{\text{т}}$); - інші
Показники обсягів та напрямів туристичних потоків	- кількість туристів ($K_{\text{т}}$): - іноземних ($K_{\text{іт}}$); - зарубіжних ($K_{\text{зт}}$); - внутрішніх ($K_{\text{вт}}$); -кількість екскурсантів ($K_{\text{е}}$); - кількість одноденних відвідувачів ($K_{\text{ов}}$); - кількість туроднів ($K_{\text{тд}}$); - тривалість однієї відпустки ($K_{\text{тд}} / K_{\text{т}}$); - сальдо тур. потоків ($S_{\text{т}} = K_{\text{іт}} - K_{\text{зт}}$); - співвідношення іноземного і зарубіжного туризму ($K_{\text{іт}} / K_{\text{зт}}$); - структура іноземних туристів за країнами, з яких вони прибули; - структура зарубіжних туристів за країнами виїзду; - інші
Показники оцінки стану туристичних ресурсів	- кількість об'єктів туристичної інфраструктури ($I_{\text{тр}}$); - туристичні підприємства (туроператори, турагенти); - готелі; - санаторно-курортні заклади; - садиби зеленого туризму; - транспортні перевізники тощо
Показники економічної ролі туризму	- випуск ($\text{ВТ}_{\text{пт}}$); - проміжне споживання ($\text{ПР}_{\text{ст}}$); - валова додана вартість ($\text{ВД}_{\text{вт}}$)

Отже, значення групи показників ефективності туристичної діяльності зумовлено тим, що на їх основі можна здійснювати аналіз доцільності капіталовкладень в сферу туризму, розробляти стратегію

поведінки підприємства, проводити фінансовий аналіз туристичної діяльності. В інформації, що отримується в результаті розрахунків даної групи показників в першу чергу зацікавлені підприємства туризму та потенційні інвестори в туристичний бізнес.

Важливе значення для розвитку туризму мають туристичні ресурси, споживання яких є основною метою подорожей. Внаслідок цих обставин вони зумовлюють і визначають найважливіші економічні показники туризму, такі як кількість туристів, ціна на послуги, географія подорожей, їх сезонний розподіл, тривалість перебування та ін.

Для характеристики туристичної діяльності застосовують кількісні показники:

- кількість місць у засобах розміщення, в тому числі в готелях, мотелях, гуртожитках для приїжджих, туристичних базах;
- кількість туристичних підприємств (туроператоров і турагентств);
- чисельність пасажирів на туристичній і екскурсійно-прогулянковій транспортній лініях, їхня частка в загальній чисельності пасажирів.

Крім того, для регіональних зіставлень доцільно обчислювати «представницькі характеристики» [79]:

- число іноземних туристів на одного жителя країни, кількість поїздок внутрішнього і виїзного туризму на одного жителя країни для оцінки інтенсивності туризму;
- частку зайнятих у туристичній індустрії в загальній чисельності зайнятих в економіці галузі регіону;
- частку витрат на туристично-екскурсійні та санаторно-оздоровчі послуги в загальному обсязі платних послуг населенню країни.

Туризм безпосередньо бере участь у створенні національного доходу країни. Сукупний внесок туризму в економіку регіону включає як прямий так і непрямий вплив.

Прямий вплив – результат витрат туриста на покупку послуг і товарів туризму.

Непрямий вплив – гроші, витрачені туристами в місці перебування, створюють дохід, що приводить до ланцюгової реакції: витрати – доходи – витрати – доходи.

Дохід являє собою виторг фірми від продажу туристських послуг, товарів. Дохід регіону – це податки, отримані із цього виторгу, що залишаються в розпорядженні регіону.

Однією із особливостей туризму є те, що туристський продукт, вироблений на експорт, не вивозиться із країни, а в ній реалізується. Споживач туристського продукту сам переборює відстань, що відокремлює його від туристського продукту, що його цікавить.

Туризм, як торгівлю послугами на світовому ринку, можна назвати невидимим експортом. Він вносить відповідний вклад у платіжний баланс країни.

Отже, існує низка груп показників, що визначають розвиток туризму на різних рівнях, але саме сукупність цих груп характеризує вклад туризму в економіку регіону. Вони дають уявлення про зміни рівня життя і соціального захисту населення, раціонального використання ресурсів (природних, трудових і фінансових), підвищення ефективності виробництва, темпів структурних перетворень в економіці та ін. Динаміка цих показників за певний термін дозволяє оцінити рівень розвитку туризму на відповідній території.

РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ СФЕРИ ТУРИЗМУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Туристичні ресурси Полтавської області

Полтавська область займає центральну частину Лівобережної України. Північні райони області розташовані в лісостеповій, південні – у степовій зоні. Площа області становить 28,8 тис. кв. км. (4,8% території країни) [38; 76].

На Полтавщині налічується 169 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, в т. ч. дендропарк у с. Устимівка (створений у 1893 р.), Хомутецький парк у садибі Муравйових-Апостолів (початок XIX ст.), полтавський міський сад (парк «Перемога»; заснований у 1803 р. з ініціативи генерал-губернатора князя О.Б. Куракіна). В 1820-1841 рр. на території саду діяла Полтавська школа садівництва, яка пізніше разом із прилеглою частиною саду була передана Полтавському інституту шляхетних дівчат, що містився в колишній садибі С.М. Кочубея. На території міського саду в 1852 р. споруджено будинок Полтавського міського театру [64].

Основою курортних ресурсів області є джерела мінеральних вод у Миргородському, Великобагачанському, Новосанжарському, Кременчуцькому, Хорольському районах.

Курорт Миргород функціонує з 1914 р. Перше мінеральне джерело було відкрите тут у 1912 р. місцевим лікарем І.А. Зубковським, який і заснував першу водолікарню. В 1916-1919 рр. створено курортний комплекс, який включав водолікарню, їдальню-клуб, грязелікарню. Всі ці приміщення були розібрані в 1970-80-і роки.

З 1976 р. функціонує перше в Україні спеціалізоване відділення для лікування хворих на цукровий діабет. На сьогодні «Миргородкурорт» об'єднує санаторії «Хорол», «Миргород», «Березовий гай», «Полтава», які можуть одночасно прийняти 3,5 тис. хворих.

Полтавщина заселена з доби пізнього палеоліту (понад 20 тис. років тому). На її території виявлено близько 50 пам'яток скіфсько-сарматського періоду. Серед них виділяється Більське городище – одна з найбільших у Європі скіфських археологічних пам'яток. Деякі дослідники пов'язують його з Гелоном, що згадується Геродотом у його «Історії греко-перських воєн». Городище з прилеглою територією оголошено заповідником.

На Полтавщині збереглися давні історичні міста: Хорол, Говтва, Лубни, Пирятин, Полтава та ін.

Найдавнішим із населених пунктів Полтавщини є Хорол, який уперше згадується в 1083 р. У 1917 році був побудований перший народний краєзнавчий музей, який був організований у Хоролі етнографом В. Бірюковим. Через деякий час він був закритий з невідомих причин. В історичній будівлі на початку 20 століття, а саме з 1995 року була розміщена експозиція, яка зараз є місцевим пам'ятником архітектури. Меморіал «Хорольська яма» був відкритий в 1991 році (рис. 2.1.1).

Рис. 2.1.1. – Меморіал «Хорольська Яма»

Його заснували на місці братської могили в селищі Хорол. Вона знаменита своєю сумною статистикою одного з найбільших місць поховання жертв німецьких концтаборів.

Місто Лубни пов'язане з ім'ям А. Керн – уроджені Полторацької, дочки предводителя місцевого дворянства. Тут пройшло її дитинство, пізніше вона теж часто приїздила сюди. На місці колишньої садиби Полторацьких закладено парк.

Неподалік від Лубен розташований ансамбль Мгарського Спасо-Преображенського монастиря, заснованого в 1619 р. на кошти Раїни Вишневецької – двоюрідної сестри Петра Могили. Тут у чернечому сані в 1663 р. перебував Юрій Хмельницький.

Ансамбль складається з Преображенського собору, Благовіщенської церкви, трапезної з келіями, надбрамної дзвіниці, будинку ігумена, двоповерхового готелю (рис. 2.1.2).

Рис. 2.1.2. – Мгарський Спасо-Преображенський монастир

Полтава розташована по обидва береги р. Ворскли. У письмових джерелах поселення вперше згадується в 1174 р. під назвою Лтава.

З 1802 р. Полтава – губернський центр. За проектом архітектора М.А. Амвросимова Полтаву передбачалось перетворити на «малий Петербург».

Було закладено новий центр – Круглу площу, ансамбль якої вважається найбільш значним в Україні серед архітектурних комплексів, побудованих у

стилі класицизму. З 1805 по 1811 р. споруджено 7 адміністративних будинків за проектами відомих архітекторів А. Захарова, М. Казакова, Л. Руска, Е. Соколова та ін. [64].

У будинку Малоросійського поштамту деякий час містилась губернська канцелярія. В 1822 р. в цьому приміщенні функціонувала міська гімназія і притулок для дітей збіднілих дворян, де працював вихователем І.П. Котляревський. Пізніше тут була Маріїнська жіноча гімназія, а в радянський період середня школа, міськком компартії.

В 1810 р. тут зведено будинок губернатора, потім – генерал-губернатора, віце-губернатора, приміщення дворянського зібрання. Найбільш масштабною спорудою в ансамблі був Кадетський корпус.

У 1810 р. споруджено будинок Полтавського вільного театру, для трупи якого І.П. Котляревським написані п'єси «Наталка Полтавка», «Москаль-чарівник». Першим виконавцем ролей Макогоненка і Михаїла Чупруна був М.С. Щепкін, який саме тут розпочав свою театральну кар'єру, а також став вільним. Генерал-губернатор Полтави князь М. Рєпнін, який ініціював викуплення великого артиста з кріпацтва, був одним із засновників Полтавського інституту шляхетних дівчат, школи садівництва, кадетського корпусу. Історик Бантиш-Каменський видав свою «Історію Малої Росії» за фінансового сприяння князя Рєпніна.

У 1903 р. в Полтаві відбулось урочисте відкриття пам'ятника І. Котляревському, на якому були присутні М. Коцюбинський, Леся Українка, Олена Пчілка, Г. Хоткевич, В. Стефаник, М. Старицький, М. Лисенко, М.Садовський, І. Карпенко-Карий, М. Кропивницький та ін.

В Полтаві зберігся також пам'ятник коменданту міської фортеці О. Келіну (1909 р.).

З Полтавою пов'язане ім'я відомого хірурга М.В. Скліфосовського, який починаючи з 1871 р. щоліта відпочивав, а протягом 1900-1904 рр. постійно жив у своєму маєтку на околиці міста. Власником маєтку заснована школа для селянських дітей, де їх навчали грамоті, основам городництва і

садівництва.

Серед пам'ятних місць Полтави – музей-садиба та літературно-меморіальний музей І.П. Котляревського, музеї Панаса Мирного, В.Г. Короленка.

У місті діє художній музей, де зберігається понад 8 тис. творів мистецтва. Тут експонуються полотна І. Шишкіна, І. Левітана, В. Маковського, І. Рєпіна, В. Сурікова, Н. Ярошенка, Т. Яблонської, Н. Самокиша та ін. У відділі західноєвропейського мистецтва зібрана колекція живопису, графіки, скульптури німецьких, голандських, італійських, французьких майстрів.

Історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви» включає музей історії цієї визначної події, польовий укріплений табір російської армії, редути, братську могилу російських воїнів, Сампсоніївську церкву (1856 р.), пам'ятник загиблим шведським солдатам від росіян (1909 р.), пам'ятник шведам від співвітчизників (1909 р.), пам'ятник Петру I (1915 р.) (рис. 2.1.3).

Рис. 2.1.3. – Історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви»

В Полтаві народився і закінчив гімназію один із піонерів ракетної техніки і теорії космічних польотів Ю.В. Кондратюк (справжнє ім'я – Олександр Шаргей). Зберігся будинок по вул. Стрітенській, 4, в якому він

жив. В місті діє музей авіації і космонавтики.

В Полтаві народилась також відома актриса німого кіно Віра Холодна (В. Левченко).

З Полтавщиною пов'язане ім'я М.В. Гоголя (1809-1852), який народився в с. Великі Сорочинці в будинку військового лікаря М.Я. Трахимовського. Перші згадки про Сорочинці відносяться до початку XVII ст. З поч. XIX ст. Сорочинці стають відомі завдяки своїм знаменитим ярмаркам, що описані М. Гоголем. Тут збереглася Преображенська церква (1727-1732 рр.) – місце хрещення письменника. В селі в 1911 р. споруджено пам'ятник М. Гоголю. Тут діє також його літературно-меморіальний музей.

Дитинство М. Гоголя пройшло на хуторі Яновщина, або Василівка (нині Гоголеве), що належав Т.С. Гоголь-Яновській (уродженій Тетяні Лизогуб) – бабусі письменника. Тут у різний час бували Т. Шевченко, П. Куліш, В. Гіляровський (який у 1902 р. видав книгу «На батьківщині Гоголя»). В селі створено державний музей-заповідник.

Селище Диканька вперше згадується у письмових джерелах у 1658 р. Тривалий час вона була власністю Кочубеїв. Палац, побудований наприкінці XVIII ст. за проектом архітектора Д.Ж. Кваренгі, був знищений у 1917 р.

У 1709 р. в Диканьці напередодні Полтавської битви діяв штаб І. Мазепи, а в сусідньому селі Великі Будища – штаб шведського короля Карла XII.

У Диканці збереглись Миколаївська (1794 р.), Троїцька (1780 р.) церкви. З останньою, за місцевими переказами, пов'язана дія в повісті М. Гоголя «Ніч перед Різдвом». Збереглася також Тріумфальна арка, споруджена в 1820 р. за проектом Л. Руска на честь приїзду імператора Олександра II в маєток міністра внутрішніх справ В.П. Кочубея. Садиба Кочубея нині оголошена заповідником. В селищі є чудовий парк, який називають Бузковим гаєм.

У селі Хомутець збереглася садиба Муравйових-Апостолів, (кінець XVIII ст.). Існує припущення, що автором проекту був Б. Растреллі (рис.

2.1.4).

Рис. 2.1.4. – Садиба Муравйових-Апостолів

Село Чорнухи – батьківщина українського філософа і просвітителя Г.С. Сковороди, де діє музей-заповідник.

У селі Веселий Поділ (стара назва – Родзянки) народився відомий український байкар Л. Глібов. У 1957 році до 130-річчя з дня народження у Веселому Подолі споруджено пам'ятник славетному байкареві.

Гадяч – батьківщина М.П. Драгоманова та Олени Пчілки (О.П. Драгоманової-Косач). Садиба Драгоманових оголошена державним заповідником.

Гадяч уперше згадується в документах першої половини XVII ст. як добре укріплений замок-фортеця. Пізніше на місці замка споруджено гетьманський палац – колишня резиденція І. Брюховецького.

З 1648 р. місто було центром Галицького полку. В 1658 р. І. Виговський брав участь у підписанні Гадяцького договору. В Гадячі діє краєзнавчий музей. У с. Гриньки народився М.В. Лисенко.

Історія Миргорода як сторожового пункту веде свій відлік від XI ст. З містом пов'язані імена багатьох видатних діячів вітчизняної культури. Тут

народився відомий художник XVIII ст. В. Боровиковський. Миргород – батьківщина братів-письменників Рудченків – Івана Білика і Панаса Мирного. 32 роки прожив у Миргороді грузинський поет Давид Гурамішвілі (1705-1792). В місті йому споруджено пам'ятник.

У селі Велика Обухівка народився і був похований поет і драматург В.В. Капніст. У листопаді 2008 року в селі відбулися урочистості з нагоди відкриття пам'ятника В. В. Капністу, спорудженого за сприяння заснованого в 2007 році нащадками давнього роду Капністів «іменного» фонду, а також районної та обласної влади. В фамільному склепі у Великій Обухівці похована заслужена артистка України Марія Капніст, в'язень концтаборів ГУЛАГ СРСР.

Уродженцем села Фрунзівка (колишня слобода Миколаївка) є військовий лікар П.Ф. Чайка – дід видатного композитора П.І. Чайковського, який у 1864 р. відвідав ці місця. До наших днів тут зберігся старовинний будинок з мезоніном, колонами і верандами.

Родом із смт Котельва письменник, драматург і перекладач П.П. Гнедич та письменниця Т.Г. Гнедич – автор перекладу «Дон-Жуана» Байрона. Тут пройшло дитинство М.І. Гнедича – поета, і перекладача «Іліади» Гомера. Його гранітне погруддя встановлене в центрі Котельви біля районної бібліотеки.

Лохвиця є рідним містом композитора І. Дунаєвського. Його бюст встановлений на Алеї «герої Лохвиччини». У місті є краєзнавчий музей імені Григорія Сковороди, заснований в 1919 році, в фондах якого понад 15 тис. експонатів. Серед міських монументів заслуговують на увагу пам'ятник видатному українському просвітителю і філософу Григорію Савичу Сковороді (1922 рік, скульптор Іван Кавалерідзе), встановлений до 200-річчя з дня його народження, а також пам'ятник українському письменнику Архипові Тесленко (1974 рік, скульптор І. Коломієць, архітектор А. Корнеєв).

У с. Ковалівка діє музей-заповідник, відкритий на честь письменника і педагога А.С. Макаренка.

Музей А. Макаренка є і в Кременчуці, в будинку, де з 1901 р. жила його сім'я. Він навчався в місцевому училищі, закінчив педагогічні курси і протягом 1905-1911 рр. викладав у кременчуцькому залізничному училищі. У 1917 р. А. Макаренко закінчив Полтавський учительський інститут, працював у різних школах на Полтавщині, а з 1920 р. – у виховних закладах для неповнолітніх правопорушників.

У селі Березова Рудка збереглися садиба і парк (XVIII-XIX ст.). Тут у 1843 і 1846 рр. перебував Т. Шевченко, який написав портрети господарів маєтку – Платона і Ганни Закревських.

Поміщицька садиба (1805) і Троїцька церква (1799) збереглися в с. Вишняки.

В 1888-1889 рр. на Полтавщині побував А.П. Чехов.

На Полтавщині збереглися давні народні промисли – виготовлення лозяних виробів (Чорнухи), вишивання і килимарство. Історія художньої вишивки на Полтавщині налічує кілька століть. Широко відомими є полтавські мережки і техніка вишивання «білим по білому». Одним із центрів вишивання є селище Решетилівка, де виготовляються орнаментальні килими.

В селищі Опішня, давньому центрі гончарного промислу, створено музей-заповідник українського гончарства. Тут є фабрика художньої кераміки.

На історичному Полі битви з 1909 року діє музей, який розповідає про перипетії баталій. З 1981 року державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви» – єдиний музейний заклад України, який входить до Міжнародної асоціації військово-історичних музеїв світу під егідою ЮНЕСКО. У дев'яти експозиційних залах музею представлені безцінні реліквії: холодна та вогнепальна зброя XVII-XVIII ст., одяг Петра I, особисті царські речі, бойові прапори, старовинні картини, гравюри тощо. У серпні кожного року у с. Великі Сорочинці Миргородського району проходить Національний Сорочинський ярмарок. У культурно-мистецькій програмі ярмарку беруть участь близько 400 професійних та аматорських колективів,

окремих виконавців, понад 2000 учасників з усіх міст та районів Полтавщини, України та з-за кордону. Під час урочистих церемоній відкриття та закриття ярмарку на етнографічній садибі Хіврі відбувається велике театралізоване дійство за мотивами гоголівських творів. Широкий спектр різноманітних виробів народних умільців (вишивка, кераміка, лозоплетіння, гобелени тощо) не залишить байдужими найвибагливіших покупців.

Решетилівка – один з найвідоміших сучасних центрів народних промислів України. Сучасна вишивка розвинулася на ґрунті багатих народних традицій, що донесли до наших днів величезну кількість неперевершених зразків. Вишуканістю, тонким смаком вирізняється художня вишивка. Від легких, небесних, до насичених барв – вишивки несуть у собі символ вічності роду людського. В орнаментальних мотивах вражає образна спостережливість, поетичність. Адже вишивка – це давнє і вічно молоде мистецтво оригінального бачення світу, відтвореного специфічними художніми засобами. Характерною особливістю полтавської вишивки є велика різноманітність технік та поєднання їх. Для людини завжди духовною потребою було творення власного світу. Хто не знає знаменитих решетилівських килимів? Кожна гілочка, кожна квіточка на них – наче гімн Природі і Красі. Решетилівські килими вирізняються неповторними квітковими орнаментами. Вони вражають мальовничістю, довершеністю. Водночас ці чудові вироби позначені виразним новаторством. Писанка є символом відродження життя, емблемою сонця і весни, талантом і, безперечно, найбільш вдалим подарунком до Великодня. Зараз слова «писанка» і «пасха» можна вважати синонімами, але традиція розписувати яйця народилась задовго до християнства. Обрядове поклоніння яйцеві було характерним для багатьох народів світу. За прадавніми віруваннями, саме яйце було першим в історії світу. Його скорлупа перетворилась на небо, плівка – в хмари, із білка виникла вода, а із жовтка – земля.

У м. Карлівка щорічно проводиться культурно-мистецьке свято

писанки. Щоразу зростає як число учасників весняного вернісажу, так і його дивотворів. Крім місцевих мисткинь, виявляють зацікавленість, привозять свої вироби гості з Котельви, Зінькова, Кременчука, Гадяча, Хорола, Полтави. У навчальних і позашкільних закладах Карлівського району помітно збільшується кількість писанкарських міні-лабораторій, до цього народного ремесла прилучається все більше шкільної молоді. Господарі району за бажанням гостей проводять майстер-класи по розпису під орудою визнаних писанкарок, що запрошуються з різних регіонів України. Неперевершеними і цікавими, котрі зустрічаються лише на Карлівщині, є писанки з листковими або квітковими безконечниками. Семантика цієї писанки: безперервний біг часу, відродження життя, Божа ласка та добрі побажання народження дітей, довголіття, здоров'я і сили.

Таким чином, Полтавщина – привабливий туристично-рекреаційний регіон, край, щедро обдарований піснями і легендами, край письменників і художників, мислителів і вчених, чиї імена золотом закарбовані в пантеоні слави світових діячів мистецтва і науки, край з традиціями і культурою, які корінням своїм виходять із сивини тисячоліть. Все це втілене в сучасних туристичних ресурсах Полтавської області, що становить вагому складову туристичної привабливості області.

2.2. Інфраструктура сфери туризму Полтавської області

Туристична інфраструктура Полтавської області представлена сукупністю різних суб'єктів туристичної діяльності (готелі, туристичні комплекси, мотелі, пансіонати, підприємства харчування, транспорту, туристичні інформаційні центри, заклади культури, спорту тощо), які забезпечують прийом, обслуговування та перевезення туристів.

У сфері забезпечення послугами проживання до підприємств інфраструктурного забезпечення відносять готелі, мотелі та інші місця для

тимчасового проживання. Показники засобів розміщення Полтавської області у 2011-2017 рр. наведено у таблиці 2.2.1.

Таблиця 2.2.1

Колективні засоби розміщування Полтавської області у 2011-2017 рр. [31]

Роки	Кількість колективних засобів розміщування, од			Кількість місць, од			Кількість розміщених, осіб		
	усього	у тому числі		усього	у тому числі у		усього	у тому числі у	
		готелів та аналогічних засобів розміщування	спеціалізованих засобів розміщування		готелях та аналогічних засобах розміщування	спеціалізованих засобах розміщування		готелях та аналогічних засобах розміщування	спеціалізованих засобах розміщування
2011	126	86	40	10054	3648	6406	177575	113848	63727
2012	133	94	39	10383	4196	6187	195083	130543	64540
2013	154	115	39	10465	4396	6069	218208	153102	65106
2014	143	106	37	9781	4113	5668	195865	134794	61071
2015	139	105	34	9732	4172	5560	229173	172931	56242
2016	109	76	33	9215	3993	5222	234527	173137	61390
2017	107	77	30	8866	4052	4814	261530	195405	66125

Згідно даних таблиці 2.2.1, за 2011-2017 рр. у Полтавській області кількість колективних засобів розміщування зменшилася на 19 одиниць, а місць у закладах – на 1188. Слід зазначити, що тенденція до зменшення цих показників почалася з 2013 р. Але кількість розміщених осіб з 2013 р. зростала, що свідчить про підвищення ефективності використання матеріально-технічної бази закладів розміщення.

Важливими елементами туристичної інфраструктури Полтавської області є заклади харчування, садиби сільського зеленого туризму та туристичні інформаційні центри (таблиця 2.2.2).

Згідно даних таблиці 2.2.2, у 2018 р. у Полтавській області функціонував 241 заклад харчування з досить нерівномірним розподілом за територіальною ознакою. Найбільше закладами харчування забезпечені Полтавський, Кременчуцький, Хорольський, Чутівський та Шишацький райони.

Таблиця 2.2.2

Показники забезпеченості Полтавської області закладами харчування, садибами сільського зеленого туризму та туристичними інформаційними центрами у 2018 р. [77]

Територія	Заклади харчування, од.	Садиби сільського зеленого туризму, од.	Туристичні інформаційні центри, од.
Великобагачанський район	8	5	1
Гадяцький район	7	2	-
Глобинський район	11	1	-
Гребінківський район	3	-	-
Диканський район	6	18	2
Зіньківський район	9	2	1
Карлівський район	12	-	-
Кобеляцький район	5	-	-
Козельщинський район	1	4	-
Котелевський район	4	3	-
Кременчуцький район	35	3	-
Лохвицький район	8	2	-
Лубенський район	12	5	-
Машівський район	6	-	-
Миргородський район	8	15	1
Новосанжарський район	5	5	-
Оржицький район	2	-	-
Пирятинський район	12	2	1
Полтавський район	29	6	6
Решетилівський район	6	-	-
Семенівський район	3	-	-
Хорольський район	14	-	-
Чорнухинський район	7	-	-
Чутівський район	14	-	-
Шишацький район	14	1	-
РАЗОМ	241	74	12

Найменше закладів харчування розміщено у Козельщанському, Оржицькому, Гребінківському та Семенівському районах.

У 2018 р. в Полтавській області діяли 74 сільські зелені садиби. Найбільше садиб знаходиться у Диканському (18 од.) та Миргородському (15 од.) районах. В майже половині районів області сільських зелених садиб взагалі не зареєстровано.

На 2018 р. в Полтавській області зареєстровано 12 туристичних інформаційних центрів, які знаходяться у 6 районах. При цьому 6 інформаційних центрів знаходяться у Полтавському районі. Тобто в переважній більшості районів туристичні інформаційні центри взагалі відсутні.

Багату історію краю дбайливо збережено для нащадків. У 26 державних музеях зберігається понад 380 тис. пам'яток Музейного фонду України (таблиця 2.2.3).

Таблиця 2.2.3

Музеї Полтавської області [77]

№ п/п	Назва закладу	Адреса	Телефон
1	2	3	4
1	Полтавський краєзнавчий музей	36020, м. Полтава, вул. Конституції, 2	(05322)7-42-34
2	Полтавський музей авіації та космонавтики (відділ Полтавського краєзнавчого музею)	36011, м. Полтава, Першотравневий проспект, 16	(05322)7-25-82
3.	Полтавський художній музей – Галерея мистецтв	36000, м. Полтава, вул. Фрунзе, 5	(0532)56-35-40
4.	Державний історико-культурний заповідник «Поле Полтавської битви»	36006, м. Полтава, вул. Шведська могила, 32	(0532)52-74-27
5.	Полтавський літературно- меморіальний музей І.П. Котляревського	36011, м. Полтава, Першотравневий проспект, 18	(0532)60-88-92
6.	Полтавський літературно- меморіальний музей Панаса Мирного	36002, м. Полтава, вул. Панаса Мирного, 56	(0532)59-68-53
7.	Полтавський літературно- меморіальний музей В.Г. Короленка	36011, м. Полтава, вул. Короленка, 11	(05322)7-22-00
8.	Заповідник-музей М.В. Гоголя	38040, Шишацький район, с. Гоголеве	(05352)9-38-74
9.	Лубенський краєзнавчий музей	37500, м. Лубни, вул. Ярослава Мудрого, 30/25	(05361)5-21-06
10.	Лохвицький краєзнавчий музей ім. Г.С. Сковороди	37200, м. Лохвиця, вул. Шевченка, 48	(05356)3-11-58
11.	Миргородський краєзнавчий музей	37600, м. Миргород, вул. Незалежності, 2	(05355)5-21-02
12.	Миргородський літературно- меморіальний музей Давида Гурамішвілі	37600, м. Миргород, вул. Незалежності, 5	(05355)5-21-78
13.	Кременчуцький краєзнавчий музей	39600, м. Кременчук, вул. Ігоря Сердюка, 2	(05366)3-90-66
14.	Чорнухинський літературно- меморіальний музей Г.С. Сковороди	37100, сел. Чорнухи, вул. Леніна, 45	(05340)5-14-73
15.	Диканський історико-краєзнавчий музей ім. Д.М. Гармаша	38500, сел. Диканька, вул. Леніна, 68	(05351)9-15-96

Продовження таблиці 2.2.3

1	2	3	4
16.	Великосорочинський літературно-меморіальний музей М.В. Гоголя	37600, Миргородський район, с.Великі Сорочинці, вул. Гоголя, 34	(05355)3-13-77
17.	Гадяцький літературний музей родини Драгоманових	37300, м. Гадяч, пл.Револуції, 11	(05325)9-31-45
18.	Мануйлівський літературно-меморіальний музей М. Горького	39100, Козельщинський район, с. Верхня Мануйлівка	(05325)2-04-58
19.	Білицький літературно-меморіальний музей Мате Залки	39200, Кобеляцький район, с. Білики, вул. Мате Залки, 2	(05343)9-42-31
20.	Кобеляцький музей літератури і мистецтва	39200, м. Кобеляки, вул. Шевченка, 11	(05343)3-40-10
21.	Літературно-меморіальний музей-садиба Олеса Гончара	39200, Кобеляцький район, с. Сухе	(096)205-23-30
22.	Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішні	38164, Зіньківський район, сел. Опішня, вул. Партизанська, 102	(05353)4-24-16
23.	Хорольський краєзнавчий музей	37800, м. Хорол, вул. Небесної Сотні, 98/4	(05362)3-31-48
24.	Карлівський історико-краєзнавчий музей	39500, м. Карлівка, вул. Леніна, 50	(05346)2-22-05
25.	Комсомольський історико-краєзнавчий музей	39800, м. Комсомольськ, вул. Космонавтів, 4	(05342)7-53-03
26.	Кременчуцька міська художня галерея	39600, м. Кременчук, вул. Коцюбинського, 4	(05366)3-01-41
27.	Кременчуцька картинна галерея Наталії Юзефович	39625, м. Кременчук, вул. Космічна, 9	(05366)6-53-38
28.	Педагогічно-меморіальний музей А. Макаренка	39621, м. Кременчук, вул. Макаренка, 44	(05366)6-10-79
29.	Навчально-виховний комплекс сільськогосподарського профілю ім. А.С. Макаренка	38701, Полтавський район, с. Ковалівка	(0532)55-67-39
30	Історико-культурний заповідник «Більськ»	38600, сел. Котельва, вул. Чапаєва, 21	(05350)2-22-04

Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського, як значний науково-культурний центр, заснований у 1891 році за ініціативою видатного професора В.В. Докучаєва, який передав понад 4000 зразків ґрунтів, близько 500 зразків гірських порід, 682 гербарні аркуші. Будинок Краєзнавчого музею є шедевром архітектури у стилі українського модерну, зведений у 1903-1908 роках за проектом художника-архітектора В.Г. Кричевського [77].

Нині фонди музею, це унікальне зібрання предметів старовини, побуту та народного мистецтва, у якому не лише місцевий матеріал, а й старожитності різних частин світу. Справжня гордість Краєзнавчого музею –

козацькі старожитності, в яких зберігся високий дух свободи й незалежності.

Комунальний заклад Полтавської обласної ради «Національний музей-заповідник М.В. Гоголя» це комплекс архітектурних і ландшафтно-природних об'єктів, які дають можливість уявити епоху, в якій жив письменник В.М. Гоголь в колишньому с. Василівці (нині с. Гоголево, Шишацького району, Полтавської області). Музей-заповідник є пам'яткою архітектури національного значення і внесений до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Музей М.В. Гоголя є частиною туристично рекреаційного кластеру «Гоголівські місця на Полтавщині» та входить до Всеукраїнського туристичного маршруту «Гоголівські місця на Україні». [77].

Унікальні природні ресурси Полтавщини сприяли створенню та розвитку мережі санітарно-курортних закладів (таблиця 2.2.4).

Таблиця 2.2.4

Санаторно-курортні заклади Полтавщини [82]

№ п/п	Назва закладу	Адреса	Телефон
1	2	3	4
1	Санаторій «Псьол»	38300, Полтавська обл., с. Велика Багачка	(05345)9-24-87
2	Санаторій «Сосновий бір»	38105, Полтавська обл., Зіньківський р-н, с. Власівка	(05353)9-24-17
3	ДП ЗАТ лікувально-оздоровчих закладів профспілок України «Укрпрофоздоровниця» – «Миргородкурорт»	37600, Полтавська обл., м. Миргород, вул. Гоголя, 112	(05355)5-31-48
4	Санаторій «Березовий гай»	37600, Полтавська обл., м. Миргород, вул. Гоголя, 112	(067)520-03-47
5	Санаторій «Полтава»	37600, Полтавська обл., м. Миргород, вул. Гоголя, 112	(099)66-96-963
6	Санаторій «Хорол»	37600, Полтавська обл., м. Миргород, вул. Гоголя, 112	(099)66-96-963
7	Санаторій «Миргород»	37600, Полтавська обл., м. Миргород, вул. Гоголя, 112	(05355)5-21-25

Продовження таблиці 2.2.4

1	2	3	4
8	Санаторій Міністерства праці та соціальної політики України «Слава»	37600, Полтавська обл., м. Миргород, вул. Харківська, 64	(05355)5-31-38
9	Санаторій МВС України «Миргород»	37600, Полтавська обл., м. Миргород, вул. Українська, 58-а	(05355)5-47-42
10	Санаторій ім. М.В. Гоголя	37600, Полтавська обл., м. Миргород, вул. Миргородських дивізій, 12	(05355)5-21-52
11	Медичний центр внутрішніх військ МВС України «Нові Санжари»	39301, Полтавська обл., с. Нові Санжари, пров. Радянський, 44	(05344)3-13-57
12	Новосанжарський санаторій-профілакторій «Антей»	39300, Полтавська обл., с. Нові Санжари, пров. Ромашковий, 10	(05344)3-27-75
13	База відпочинку «Сонячна»	Н08, Глобинський район, с. Липове	(067)774-14-30
14	База відпочинку сталеливарного заводу «Металург»	39731, Кременчуцький район, с. Запсілля	(05366)6-13-80
15	Санаторій «Радужний»	37600, Полтавська обл., м. Миргород, вул. Гоголя, 112-А	(05355)5-24-29

Ефективне лікування, повноцінний відпочинок у наймальовничіших куточках Полтавщини, цілющі мінеральні води. Лікуються хронічні гастрити, коліти, панкреатити, цукровий діабет, стенокардія, гіпертонія, остеохондроз, поліартрит, радикуліт, хронічні хвороби чоловічої та жіночої статевих сфер, безпліддя та інше. Найсучасніші методи лікування та діагностики: комп'ютерна діагностика, іридіодіагностика; інформаційно-хвильова терапія, сорбційна терапія, методики східної енергетичної медицини, функціональна біоенерготерапія; масаж, мануальна терапія, медово-молочні бальнеопроцедури, сауна, бальнеологія, трускавецький озокерит, лазеротерапія, пневмовакуумний пресинг, джакузі, контрастні, перлинні, мінеральні ванни; лікувальні душі: каскадний, висхідний, підводний душ-масаж; тренажерна зала, гідроколонолазеротерапія, гірудотерапія, ЛФК, фітобар, аромоінотерапія, УЗ-обстеження. Рання діагностика захворювань на

стадії клінічних проявів [82].

Важливим елементом туристичної інфраструктури будь-якого регіону є транспортна складова. Полтавська область відіграє значну роль у структурі транспортного комплексу України. В Полтавській області транспортна система, що може використовуватися у сфері туризму представлена функціонуванням наступних видів транспорту: повітряний, залізничний, річковий, автомобільний. В області створені всі умови для нормального функціонування цих видів транспорту.

Так, займаючи 4,8% території України, на якій проживає лише 3,3% населення країни, частка Полтавщини у структурі транспорту характеризується наступними показниками: за експлуатаційною довжиною залізничних колій загального користування – 3,9%, за довжиною автомобільних доріг з твердим покриттям – 5,4%. Протяжність мережі автомобільних доріг загального користування Полтавської області становить 8876,3 км, з яких 2313,9 км – дороги державного значення, а 6562,4 км – дороги місцевого значення, з яких 3593,4 км – обласні дороги та 2969 км – районні дороги. Переважна більшість доріг – 98,3%, або 6452,3 км, – дороги IV категорії. На мережі автомобільних доріг знаходиться 571 мостова споруда, загальною довжиною 20029 пог. метрів [87].

Провідне місце у перевезенні пасажирів в області належить залізничному і автомобільному транспорту.

Доля залізничного транспорту у загальній транспортній системі області становить 23%. Залізнична мережа по території Полтавської області має рівномірний характер розміщення.

Через територію області проходить чотири залізничних магістралі Харків – Полтава – Кременчук; Лозова – Полтава – Ромодан – Гребінка; Бахмач-Пирятин – Гребінка з відгалуженням Прилуки – Ніжин; Бахмач – Ромодан – Кременчук з відгалуженнями Лохвиця – Гадяч.

Організуючими елементами територіальної структури залізничної мережі є залізничні вузли. Найбільшими в Полтавській області є

Полтавський залізничний вузол та Кременчуцький залізничний вузол.

Щорічний обсяг пасажирських перевезень залізничним транспортом становить близько 4,5 млн чоловік, що має тенденцію до зменшення.

Доля автомобільного транспорту у загальній транспортній системі складає 64%. Загальна протяжність доріг області становить 18034,0 км зі щільністю доріг 0,310 км/км² (що на 48% перевищує середній показник по Україні):

- мережа доріг загального користування становить 8852,1 км, на якій розташовані 569 мостові споруди довжиною 19,9 км (підпорядковані службі автомобільних доріг у Полтавській області Державної служби автомобільних доріг України);

- дороги відомчого підпорядкування становлять 9199,6 км, з яких 2268,0 км є ґрунтовими, на яких розташовані 93 мостові споруди протяжність 3,6 км;

- мережа доріг державного значення складає 871,1 км;

- дороги місцевого значення загального користування – 7981,0 км, із них: територіальних – 630 км, обласних – 4393,2 км, районних – 2957,0 км. За протяжністю яких Полтавська область займає четверте місце в Україні [69; 87].

В межах сільських населених пунктів розташовано 2121,5 км доріг загального користування.

Автотранспортом загального користування по області обслуговується 15 міст, з них і 5 обласного підпорядкування, 20 селищ міського типу та 1736 сільських населених пунктів. Щорічно автотранспортними підприємствами Полтавської області всіх форм власності перевезено більше 3,1 млн. тонн вантажів, пасажирів – близько 143 млн осіб [87].

Авіаційні перевезення в Полтавській області здійснюються через аеропорт «Полтава». Злітно-посадкова смуга аеропорту має змогу приймати і відправляти літаки різних типів максимальною вагою до 61 тонни. Пропускна здатність аеровокзального комплексу області становить 400

пасажирів на годину [67; 68; 87]. Аеропорт має статус міжнародного, що значно розширює географію можливого авіасполучення.

Річковий транспорт. Доля даного виду транспорту у загальній транспортній системі становить 5% [87].

В Полтавській області наявні природні умови для нормального функціонування річкового транспорту. В області налічуються 3 судноплавні річки, а саме: Дніпро, Сула, Ворскла. Річковий вид транспорту області використовується переважно для перевезення народногосподарських вантажів 95% і тільки 5% для пасажироперевезення (в основному екскурсійного характеру). Значну роль в організації та нормальному функціонуванні річкового транспорту відіграє Кременчуцький річковий порт.

Таким чином, Полтавська область – привабливий туристично-рекреаційний регіон з достатнім рівнем розвитку туристичної інфраструктури для транспортування, розміщення та харчування туристів. Але подальший розвиток інфраструктури потребує вирішення проблеми покращення її якісного стану та рівномірності розміщення на території області.

2.3. Управління сферою туризму Полтавської області

Туристична галузь є специфічним і складним об'єктом управління. Необхідність державної підтримки та регулювання туризму як синтетичної та багатогранної економічної системи з розгалуженою мережею зв'язків, є очевидною. В свою чергу, ефективність такої підтримки з боку держави значною мірою залежить від діяльності у країні органів державної влади або інших чинних адміністративних суб'єктів, які мають повноваження для управління і регулювання розвитком туризму в територіальних межах держави та її регіонів.

Управління сферою туризму в Полтавській області можна розділити на кілька рівнів (таблиця 2.3.1).

Таблиця 2.3.1

Рівні управління сферою туризму Полтавської області [складено автором]

Рівень	Орган управління
Обласний	Департамент культури і туризму облдержадміністрації
Районний	Відділ (сектор) культури і туризму райдержадміністрацій
Місцевий	Відділ туризму та культурної спадщини Управління культури міського виконавчого комітету Полтавської міської ради Управління культури і туризму Кременчуцької міської ради Органи управління об'єднаних територіальних громад
Об'єднання суб'єктів господарювання	Спілка екскурсодів Полтавщини Полтавська регіональна громадська організація «Обласний туристичний кластер» Інші об'єднання

На обласному рівні управління сферою туризму здійснюється Департаментом культури і туризму облдержадміністрації. Департамент відповідно до визначених галузевих повноважень виконує такі завдання у сфері туризму:

- організовує виконання Конституції і законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України, наказів Міністерства культури України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, інших центральних органів виконавчої влади, розпоряджень голови обласної державної адміністрації, актів Полтавської обласної ради, прийнятими у межах його компетенції та здійснює контроль за їх реалізацією;
- організовує захист прав творчих працівників та їх спілок, соціальний

захист працівників підприємств, установ та організацій у сфері культури і мистецтв та туризму;

- сприяє загальнонаціональній культурній консолідації суспільства, формуванню цілісного культурно-інформаційного простору, захисту та просуванню високоякісного різноманітного національного культурного і туристичного продукту;

- сприяє удосконаленню туристичної інфраструктури;

- сприяє відродженню та розвитку традицій і культури української нації;

- сприяє збереженню та примноженню культурної спадщини;

- створює умови для розвитку соціальної інфраструктури у сферах культури та мистецтв, охорони культурної спадщини, туризму, підвищення рівня матеріально-технічного забезпечення такої інфраструктури;

- створює умови для розвитку внутрішнього, міжнародного та іноземного туризму, туристичної та курортно-рекреаційної індустрії, провадження екскурсійної діяльності, дитячого та молодіжного туризму;

- створює умови для розбудови матеріально-технічної бази туристичної галузі, раціонального використання та збереження туристичних ресурсів, природного та історико-культурного середовища на території області;

- створює умови для захисту прав споживачів національного культурного і туристичного продукту;

- створює умови для сприяння діяльності творчих спілок, національно-культурних товариств, громадських організацій, що функціонують у сфері культури, мистецтв та туризму;

- створює умови для моніторингу стану та тенденцій соціально-економічного і культурного розвитку у сферах культури, мистецтв, охорони культурної спадщини, курортно-рекреаційної і туризму, державної мовної політики, міжнаціональних відносин та релігії.

- створює умови для відзначення працівників підприємств, установ та організацій у сферах культури та мистецтв, охорони культурної спадщини,

вивезення і повернення культурних цінностей, туризму, державної мовної політики, міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав національних меншин України державними нагородами і відомчими відзнаками, застосування інших форм заохочення;

- бере участь у розробці проектів програм соціально-економічного розвитку державних цільових і регіональних програм розвитку культури, мистецтв, охорони культурної спадщини, туризму і курортів, державної мовної політики, міжнаціональних відносин, релігії, захисту прав національних меншин;

- бере участь у реалізації міжнародних проектів та програм у сферах культури та мистецтв, охорони культурної спадщини; вивезення і повернення культурних цінностей, туризму, державної мовної політики, міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав національних меншин;

- надає організаційно-методичну допомогу та координує діяльність підприємств, установ та організацій у сферах культури та мистецтв, охорони культурної спадщини; вивезення і повернення культурних цінностей, туризму і курортів, державної мовної політики, міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав національних меншин, незалежно від форм власності;

- проводить заходи щодо підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників у сферах культури та мистецтв, охорони культурної спадщини; вивезення і повернення культурних цінностей, туризму (що фінансуються за рахунок коштів місцевого бюджету), державної мовної політики, міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав національних меншин;

- організовує соціальну рекламу туристичних ресурсів, утворює відповідні туристично-інформаційні центри;

- організовує заходи, спрямовані на удосконалення ринкової інфраструктури туризму, розвиток ринкових відносин у цій галузі та конкуренції на ринку туристичних послуг, створення рівних умов господарювання для суб'єктів туристичної діяльності всіх форм власності;

- здійснює контроль за раціональним використанням і охороною природних лікувальних ресурсів, природних територій курортів і прилеглих до них округів санітарної охорони в межах повноважень;
- проводить аналіз ринку туристичних послуг і подає Міністерству економічного розвитку і торгівлі України відомості про розвиток туризму;
- роз'яснює через засоби масової інформації зміст державної політики у сферах культури, мистецтва, охорони культурної спадщини, туризму, державної мовної політики, а також міжетнічних та міжконфесійних стосунків;
- аналізує стан та тенденції соціально-економічного і культурного розвитку у відповідній галузі (у сферах культури і мистецтв, охорони культурної спадщини, вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей, курортно-рекреаційній і туризму, етнонаціонального та етнокультурного розвитку, державної мовної політики, кінематографії, культурно-мистецької освіти) у межах області та вживає заходів до усунення недоліків [67].

На рівні адміністративних районів області управління сферою туризму здійснюється відділами культури і туризму, які створені в структурі райдержадміністрацій.

Основними напрямками роботи відділу культури і туризму є: координація діяльності закладів культури району; організація роботи з відродження національної культури, традицій народу; створення сприятливих умов для розвитку народної творчості; організації фестивалів, свят, виставок майстрів декоративно – ужиткового мистецтва; вирішення питань з покращення матеріально-технічної бази та надання методичної допомоги. Завданнями відділу є забезпечення реалізації державної політики в галузі культури, туризму та охорони культурної спадщини на території відповідного району.

На рівні м. Полтави управління сферою туризму здійснює Відділ туризму та культурної спадщини Управління культури міського виконавчого

комітету Полтавської міської ради. Головними завданнями Управління є:

- забезпечення на території міста свободи творчості, вільного розвитку культурно-мистецьких процесів, професійної та самодіяльної творчості, вільного доступу до пам'яток історії та архітектури;
- збереження і розвиток національно-культурної самобутності, народних традицій та звичаїв, забезпечення охорони культурної спадщини, пам'яток історії та культури, розвиток україномовних форм культурного життя, зв'язків з українцями, що проживають за кордоном;
- створення умов для відродження розвитку культури української нації, культур національних меншин, які проживають на території міста;
- прогнозування і визначення перспектив комплексного розвитку мережі різних за видами діяльності і формою власності закладів, підприємств та організацій культури;
- популяризація етнографічної, культурної, історичної спадщини, культурно-освітня робота, вивчення, узагальнення і впровадження нових форм розвитку туризму, співпраця з підприємствами, організаціями різних форм власності, спілками, товариствами щодо розвитку галузі туризму [70].

Управління при виконанні покладених на нього завдань взаємодіє з управліннями, відділами, іншими службами міськвиконкому та райвиконкомами, органами місцевого самоврядування, творчими спілками, національно-культурними товариствами, фондами, асоціаціями і іншими громадськими організаціями, які діють у сфері культури і туризму.

Управління культури і туризму Кременчуцької міської ради виконує наступні завдання та функції у сфері туризму:

- створення сприятливих організаційних та економічних умов для розвитку внутрішнього, міжнародного та іноземного туризму, туристичної та курортно-рекреаційної індустрії, провадження екскурсійної діяльності на території міста, розбудови матеріально-технічної бази туристичної галузі;
- розроблення та виконання міських програм розвитку культури, туризму, охорони культурної спадщини, музейної справи, ринку туристичних

послуг, забезпечення захисту і безпеки туристів;

- пропагування серед населення ефективного використання вільного часу, проведення змістовного дозвілля, ознайомлення з історико-культурною спадщиною, природним середовищем;

- забезпечення раціонального використання та збереження туристичних ресурсів, природного та історико-культурного середовища на території області;

- організація відпочинку та оздоровлення населення, створення рекреаційних зон із відповідним оснащенням і сервісом, насамперед для короткотривалого відпочинку населення;

- координація діяльності закладів культури і туризму з питань реалізації державної політики у галузі культури та туризму у місті здійснює повноваження в управлінні підпорядкованими закладами культури;

- надає методичну, організаційно-практичну, наукову, консультативну допомогу закладам, установам, організаціям іншого підпорядкування у сфері культури, мистецтва, туризму і кінематографії;

- сприяє у вирішенні питань соціально-культурного та туристичного розвитку у місті;

- бере участь у виконанні місцевої програми зайнятості населення, вивчає потребу у фахівцях культури, мистецтва та туристичної галузі, здійснює заходи щодо підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації та раціонального використання кадрів для закладів, підприємств, організацій культурно-мистецької сфери, туристичної індустрії;

- вживає заходів для зміцнення міжнародних і міжрегіональних культурних зв'язків, вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності туристичних підприємств, забезпечення захисту їх інтересів на внутрішньому та зовнішньому ринках, бере участь у межах своєї компетенції у виконанні міжнародних програм розвитку туристичної галузі відповідно до законодавства;

- проводить комплексний аналіз і прогнозування розвитку туризму і

курортів на території області, виступає замовником наукових, маркетингових та інших аналітичних досліджень;

- розробляє разом з іншими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування за участю громадських організацій програми з питань туризму і розвитку курортів, забезпечує та здійснює контроль за їх виконанням;

- розробляє пропозиції щодо збільшення надходжень до бюджету, забезпечення зростання потенціалу туристичних підприємств та обсягів реалізації вітчизняного туристичного продукту на зовнішньому ринку, розвитку виробництва сувенірної та рекламної продукції;

- готує та подає в установленому порядку статистичну звітність щодо стану культури та туризму в місті;

- здійснює заходи, спрямовані на удосконалення ринкової інфраструктури туризму, створення рівних умов господарювання для суб'єктів туристичної діяльності всіх форм власності;

- вживає заходів щодо вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності туристичних підприємств, забезпечення захисту їх інтересів на внутрішньому та зовнішньому ринках, бере участь у межах своєї компетенції у виконанні міжнародних програм розвитку туристичної галузі;

- бере участь у вирішенні питань облаштування мережі міжнародних транспортних коридорів об'єктами туристичної інфраструктури на території міста, залученні інвестицій для розвитку туристичної індустрії, а також у розробленні проектів програм соціального і економічного розвитку міста;

- організовує у межах своїх повноважень надання інформаційних і правових послуг, методичної допомоги з питань туризму суб'єктам підприємницької діяльності;

- бере участь у вирішенні питань щодо регулювання діяльності пошуково-рятувальних служб у туристичній галузі, розробляє програми забезпечення захисту та безпеки туристів і сприяє їх виконанню;

- забезпечує координацію діяльності підприємств туристичної галузі з

питань обслуговування туристів, зокрема, надання готельних послуг на відповідній території [69].

Органи управління об'єднаних територіальних громад втілюють на місцях рішення районних та обласних органів управління у сфері туризму, а також займаються вирішенням поточних завдань в управлінні туризмом.

Об'єднання суб'єктів господарювання у сфері туризму створюються у формі асоціацій, спілок чи кластерів з метою вирішення різних завдань, серед яких важливе місце займають координація діяльності учасників об'єднання, колективне представництво в органах державної влади та відстоювання власних позицій. Управління такими об'єднаннями здійснюється відповідно до установчих та інших регламентуючих їх діяльність документів.

Таким чином, управління сферою туризму в Полтавській області здійснюється на різних рівнях відповідними органами згідно їх функцій і завдань, виконання яких впливає на ефективність як поточного функціонування, так і подальшого розвитку туризму в області.

2.4. Стан туристичної активності в Полтавській області

Туристична галузь є важливим чинником стабільного й динамічного збільшення надходжень до бюджету, істотного позитивного впливу на стан справ у багатьох галузях економіки (транспорт, торгівля, зв'язок, сільське господарство тощо), що можливо за умови забезпечення високого рівня туристичної активності.

Важливим показником туристичної активності в Полтавській області є туристичні потоки (таблиця 2.4.1). Згідно даних таблиці, загальна кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності Полтавської області у 2011-2017 рр. зменшилась на 7855 осіб. За даний період відсутня чітка тенденція зміни цього показника, але переважають періоди зменшення.

Таблиця 2.4.1

Туристичні потоки Полтавської області у 2011-2017 рр. [31]

(осіб)

Роки	Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності області – усього	Із загальної кількості туристів:		
		іноземні туристи	туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	внутрішні туристи
2011	26887	389	11682	14816
2012	27895	165	14565	13165
2013	20125	119	16228	3778
2014	12947	87	11476	1384
2015	9497	95	8811	591
2016	14608	207	13576	825
2017	19032	175	17884	973

Кількість іноземних туристів, що відвідали Полтавську область у 2011-2017 рр. також не мала чіткої тенденції і загалом зменшилася на 217 осіб. Кількість туристів-громадян України, які виїжджали за кордон з Полтавської області з 2011 р. до 2017 р. збільшилася на 6202 особи, хоча за цей період відбувалося як зростання, так і зменшення цього показника. Кількість внутрішніх туристів Полтавської області за 2011-2017 рр. зменшилася у 15 разів, при чому у 2015-2017 рр. намітилась певна тенденція до незначного зростання показника. Динаміка туристичних потоків наведена на рисунку 2.4.1.

Згідно рисунку 2.4.1, за 2011-2017 рр. жоден з туристичних потоків не мав чіткої тенденції. За 2015-2017 рр. зросли всі туристичні потоки, за винятком потоку іноземних туристів, який зменшився 15,5%. На Полтавщині існують проблеми зі станом туристичних ресурсів та туристичної інфраструктури, але зменшення обсягів туристичних потоків, особливо у 2014-2015 рр., зумовлене політичними, соціально-економічними та військовими чинниками загальнодержавного значення.

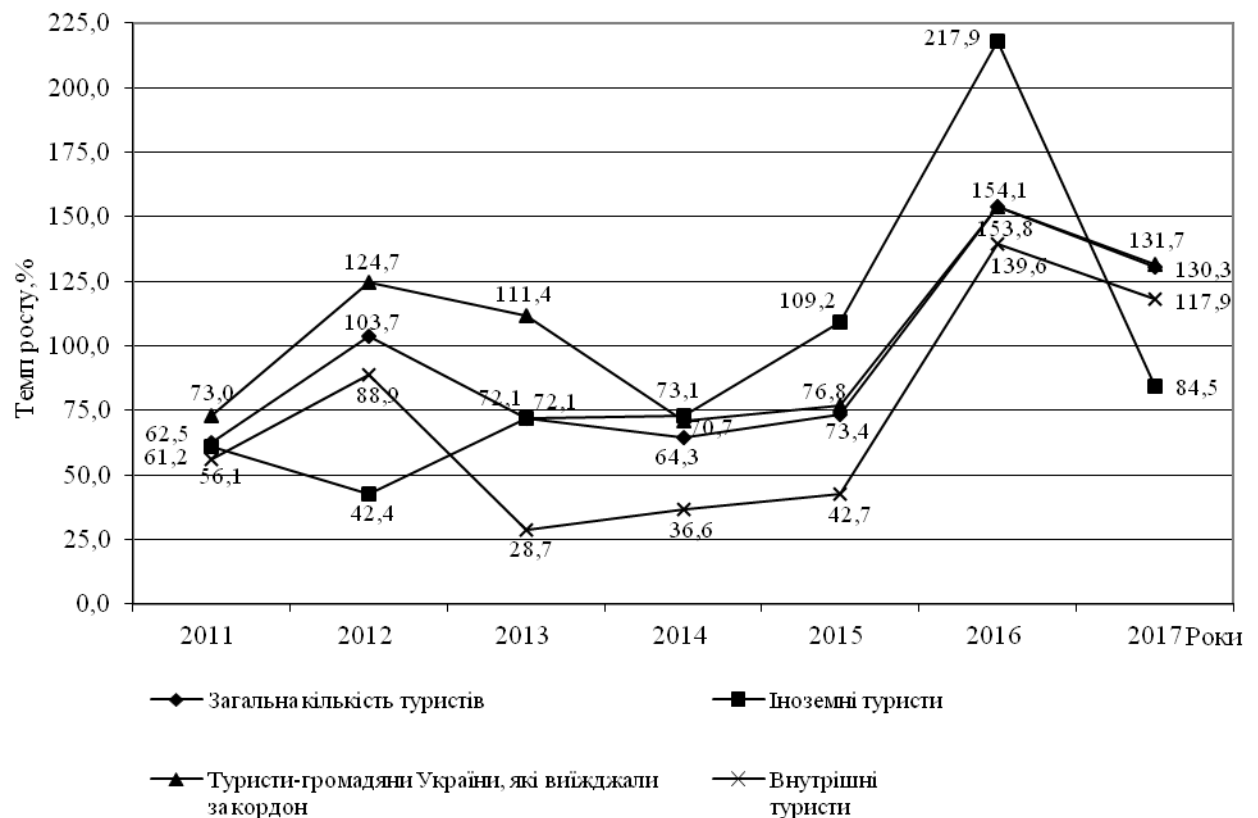

Рис. 2.4.1. – Динаміка туристичних потоків Полтавської області у 2011-2017 рр. [31]

Підвищення туристичної активності в Полтавській області за останні роки зумовлене забезпеченням та використанням природно-антропогенними, історико-архітектурними, біосоціальними та подієвими історико-культурними ресурсами районів області. Рівень забезпечення та їх використання дозволяє оцінити їх вплив на туристичну активність.

За своїми природними ресурсами Полтавщина належить до областей, які мають виключно сприятливі умови для організації санітарно-курортного лікування і масового відпочинку (таблиця 2.4.2).

Основу курортних ресурсів складають мінеральні води, виявлені в Миргородському, Великобагачанському, Новосанжарському, Кременчуцькому, Хорольському та інших районах. В області діють санаторії-профілакторії, бази відпочинку. В містах, на територіях держлісгоспів організовано місця відпочинку туристів, що позитивно вплинуло на розвиток бюджетних видів туризму.

Таблиця 2.4.2

Оцінка природно-антропогенних рекреаційних ресурсів районів
Полтавської області [31; 65; 70]

Район	Площа природоохоронних територій, тис. га	Оцінка природно-антропогенного блоку, бали
Великобагачанський	0,896	1
Гадяцький	5,706	4
Глобинський	1,135	1
Гребінківський	1,381	1
Диканський	1,376	1
Зіньківський	1,387	1
Карлівський	1,989	2
Кобеляцький	2,677	2
Козельщинський	3,024	3
Котелевський	1,858	2
Кременчуцький	26,873	5
Лохвицький	4,442	4
Лубенський	2,466	2
Машівський	1,339	2
Миргородський	1,357	2
Новосанжарський	5,213	4
Оржицький	3,790	3
Пирятинський	4,235	3
Полтавський	1,625	2
Решетилівський	1,014	2
Семенівський	3,253	3
Хорольський	1,601	2
Чорнухинський	2,015	2
Чутівський	3,043	3
Шишацький	0,862	1

На сьогодні природно-заповідний фонд області налічує 353 території та об'єкти загальною площею 119494 га, що складає 4,16% від загальної площі області. Всього об'єктів загальнодержавного значення – 25, з них 19 заказників (8 ландшафтних, 1 ботанічний, 1 загально зоологічний, 2 орнітологічних, 7 гідрологічних), 1 дендрологічний парк («Устимівський»), 1 ботанічна пам'ятка природи («Парасоцький ліс»), 4 парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва. Об'єкти місцевого значення мають таку структуру: 3 регіональних ландшафтних парки («Нижньоворсклянський», «Диканський» та «Кременчуцькі плавні»), 148 заказників (45 ландшафтних, 3 лісових, 38 ботанічних, 7 загально зоологічних, 2 ентомологічних, 2 орнітологічних, 51 гідрологічний), 116 пам'яток природи (8 комплексних, 96 ботанічних, 3

гідрологічних, 9 геологічних), 47 заповідних урочищ, 14 парків – пам'яток садово-паркового мистецтва [17; 51; 56].

Архітектурна спадщина Полтавщини представлена пам'ятками різноманітних стильових напрямків, серед них є й такі, що відносяться до розряду унікальних. У більшості – це споруди культового та громадського призначення, які збудовані переважно на межі XVIII ст. – XIX ст. (таблиця 2.4.3).

Таблиця 2.4.3

Оцінка історико-архітектурних рекреаційних ресурсів районів
Полтавської області [20]

Район	Кількість найвизначніших архітектурно-містобудівних споруд	Оцінка архітектурно-історичного блоку, бали
Великобагачанський	3	2
Гадяцький	4	3
Глобинський	4	3
Гребінківський	2	2
Диканський	9	5
Зіньківський	1	1
Карлівський	2	2
Кобеляцький	3	2
Козельщинський	2	2
Котелевський	4	3
Кременчуцький	5	3
Лохвицький	2	2
Лубенський	6	3
Машівський	4	3
Миргородський	7	4
Новосанжарський	2	2
Оржицький	4	4
Пирятинський	5	4
Полтавський	12	5
Решетилівський	4	4
Семенівський	6	4
Хорольський	4	4
Чорнухинський	2	2
Чутівський	2	2
Шишацький	3	2

За результатами таблиці 2.4.3 Полтавський та Диканський райони отримали найвищу кількість балів (5), оцінені у 4 бали були 6 районів області. Це Хорольський, Семенівський, Решетилівський, Пирятинський, Оржицький та Миргородський райони. Решта адміністративно-

територіальних одиниць Полтавської області були оцінені у 2-3 бали, і лише Зінківський район отримав найменшу кількість балів (1).

На забезпеченість районів Полтавської області біосоціальними рекреаційно-туристичними ресурсами (РТР) вплинула чисельність видатних постатей того чи іншого району, що також впливає на туристичну активність, оскільки дозволяє урізноманітнити туристичний продукт кожного району та області загалом (таблиця 2.4.4).

Таблиця 2.4.4

Оцінка біосоціальних рекреаційних ресурсів районів Полтавської області
[31; 68]

Район	Кількість найвизначніших біосоціальних ресурсів	Оцінка біосоціального блоку, бали
Великобагачанський	2	2
Гадяцький	4	3
Глобинський	6	4
Гребінківський	6	4
Диканський	14	5
Зінківський	8	4
Карлівський	4	3
Кобеляцький	9	4
Козельщинський	5	3
Котелевський	3	2
Кременчуцький	6	4
Лохвицький	7	4
Лубенський	8	4
Машівський	4	3
Миргородський	7	4
Новосанжарський	6	4
Оржицький	5	3
Пирятинський	5	3
Полтавський	16	5
Решетилівський	5	3
Семенівський	4	3
Хорольський	7	4
Чорнухинський	6	4
Чутівський	4	3
Шишацький	3	2

За даними таблиці 2.4.4 біосоціальні РТР Полтавського та Диканського районів було оцінено максимально (5 балів), найменшу кількість балів (2 бали) отримали біосоціальні РТР Котелевського, Великобагачанського та Шишацького районів.

Важливою складовою туристичної привабливості Полтавської області є подієві історико-культурні рекреаційні ресурси. До історико-культурної спадщини області відносяться 14 територій та об'єктів природно-заповідного фонду площею близько 300 га, в тому числі парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, ботанічні пам'ятки природи та регіональний ландшафтний парк «Диканський» [68]. Особливе місце належить пам'яткам, які відображають боротьбу українського козацтва за національне визволення і незалежність (таблиця 2.4.5).

Таблиця 2.4.5

Оцінка подієвих історико-культурних ресурсів районів Полтавської області [31; 68]

Район	Кількість найвизначніших подієвих ресурсів	Оцінка подієвого блоку, бали
Великобагачанський	0	0
Гадяцький	1	1
Глобинський	0	0
Гребінківський	2	2
Диканський	4	3
Зіньківський	2	2
Карлівський	1	1
Кобеляцький	3	2
Козельщинський	2	2
Котелевський	3	2
Кременчуцький	4	3
Лохвицький	2	2
Лубенський	5	3
Машівський	2	2
Миргородський	4	3
Новосанжарський	1	1
Оржицький	0	0
Пирятинський	4	3
Полтавський	7	4
Решетилівський	0	0
Семенівський	1	1
Хорольський	1	1
Чорнухинський	3	2
Чутівський	0	0
Шишацький	2	2

За даними таблиці 2.4.5, найбільшу кількість балів та оцінку «4» отримав лише Полтавський район, оцінку «3» бали отримали 5 районів, це такі, як: Пирятинський, Миргородський, Лубенський, Кременчуцький та

Диканський райони. Решта районів були оцінені у 3-2 бали. І лише Чутівський, Решетилівський, Оржицький та Глобинський отримали 0 балів, така як на їх території не було виявлено жодного визначного подієвого історико-культурного ресурсу.

Таким чином, за останні роки спостерігається підвищення туристичної активності у Полтавській області. Цьому сприяє значне різноманіття туристичних ресурсів, якими область забезпечена в достатній кількості, хоча вони достатньо нерівномірно розміщені на її території. Але завдяки їм Полтавщину здавна називають духовною столицею України. Адже Полтавський край пропонує туристам відпочинок на мальовничих берегах Ворскли, Псла, Хорола, Сули, чудодійну миргородську мінеральну воду, знайомство із столицею українського гончарства, відвідини меморіальних та етнографічних музеїв Диканьки, Опішні, Миргорода, гірськолижної бази «Корчак», участь у міжнародній ярмарці національних та іноземних виробників продукції з театралізованими виставами у Великих Сорочинцях. Таке різноманіття позитивно впливає на туристичну активність в області.

РОЗДІЛ 3. РЕЗЕРВИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СФЕРИ ТУРИЗМУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

3.1. Резерви розвитку сфери туризму Полтавської області

Основним документом, в якому розроблено стратегічні напрями розвитку сфери туризму на найближчі 10 років є Стратегія розвитку туризму та курортів у Полтавській області на 2019–2029 роки. Її аналіз дозволяє визначити сучасні ключові резерви розвитку туризму області. Основними викликами (проблемними питаннями), на вирішення яких спрямована Стратегія, є наступні:

- необхідність розвитку нових перспективних галузей економіки області;
- фактична відсутність у Полтавщини іміджу цікавого, сучасного, туристично-привабливого регіону, наявність «антирейтингу» – як вузько спрямованого та некреативного регіону;
- низький рівень використання туристичного потенціалу території у сфері пізнавального туризму на основі культурної багатоманітності та історичної унікальності;
- незначний відсоток туристично-привабливих загальновідомих подій і заходів національного та міжнародного рівня, які проводяться на регулярній основі;
- невикористання промислових комплексів та індустріальної спадщини області для повноцінного розвитку інноваційних напрямів туризму, зокрема, індустріального та ділового туризму;
- недостатня розвиненість туристичної інфраструктури області та супутніх послуг;
- низька якість комерційних та окремих комунальних та муніципальних послуг;

- незацікавленість приватних інвесторів у розвитку туристичної галузі [4].

Пріоритетними напрямками розвитку туристичної галузі Полтавщини у довгостроковій стратегічній перспективі визначаються:

- пізнавальний туризм за рахунок орендування та розвитку головних туристичних магнітів регіону: музею-заповідника українського гончарства в Опішному, заповідника «Більськ», музею-заповідника М.В. Гоголя, Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського та унікальної вишивки «білим по білому» з технікою виготовлення квіткових гобеленів у м. Решетилівці, тощо;

- подієвий туризм, що передбачає організацію та проведення вже традиційних для регіону заходів: гастрономічної гостинності Полтавщини, Дня Європи, «Гелон-фесту», Решетилівської весни, Купальських гулянь на батьківщині М.В. Гоголя, Меридіану, Відпочивайте на Полтавщині;

- діловий туризм: облаштування конференц-залів на базі Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського, Історико-культурного заповідника «Більськ», Національного музею-заповідника М.В. Гоголя.

- сільський зелений туризм: надати підтримку у створенні та популяризації об'єктів сільського зеленого туризму на території с. Більськ, с. Кривої руди, с. Пивихи, м. Кременчука, смт Нових Санжар, м. Миргорода, м. Хорол та м. Зінькова [4].

Для визначення основних чинників впливу та формулювання стратегічних напрямків розвитку туристичної галузі Полтавської області, було застосовано SWOT-аналіз (таблиця 3.1.1).

Становлення туристичної галузі в області стримується невирішеністю низки питань, розв'язання яких потребує державного регулювання та підтримки виконавчих органів влади.

Таблиця 3.1.1

**SWOT-аналіз основних чинників впливу розвиток туристичної галузі
Полтавської області [4]**

Сильні сторони (внутрішні)	Слабкі сторони (внутрішні)
1. Унікальна історична і культурна спадщина загальноукраїнського та міжнародного значення. 2. Наявність потенційно брендових об'єктів і продуктів. 3. Економічно розвинений регіон. 4. Вигідне транспортно-логістичне розташування (автошляхи та залізничні шляхи). 5. Наявність значної кількості об'єктів і територій заповідного фонду. 6. Власні енергетичні, промислові, будівельні потужності. 7. Досить високий рівень концентрації людського капіталу, наявність наукових закладів та студентської молоді.	1. Низька якість комерційних та окремих комунальних та муніципальних послуг (транспорт, громадські туалети, прибирання вулиць тощо). 2. Проблеми з благоустроєм потенційно привабливих туристичних об'єктів. 3. Низька якість та недостатній асортимент туристичних послуг. 4. Низька активність у сфері туризму, послуг, розвитку клієнтно-орієнтованого малого та середнього бізнесу. 5. Низький рівень кооперації, партнерських відносин, кластеризації сфери послуг. 6. Брак професійних кадрів у системі управління. 7. Недостатній рівень транспортного сполучення. 8. Неефективний маркетинг у сфері туризму та промоцій.
Можливості (зовнішні)	Загрози (зовнішні)
1. Доступність сучасних інформаційних технологій та їхній подальший розвиток. 2. Збільшення попиту на туристичні продукти на внутрішньому ринку (організований та неорганізований туризм). 3. Близькість обласних центрів та інших населених пунктів із загальною чисельністю понад 10 млн. осіб (як ринки збуту). 4. Подальший розвиток партнерських відносин з містами-побратимами та іншими регіонами. 5. Розвиток державно-приватного партнерства. 6. Зацікавленість проектами розвитку туризму з боку громадських організацій. 7. Зацікавленість історико-культурною спадщиною з боку української діаспори, та зарубіжних представників інших національних меншин. 8. Альтернативні джерела фінансування проектів (фонди підтримки, грантові програми, проекти міжнародної технічної допомоги). 9. Горизонтальна співпраця з іншими регіонами. 10. Наявність постійного попиту з боку жителів області у сфері пізнавального, подієвого, промислового, зеленого туризму.	1. Неналежний стан транспортної інфраструктури країни, низька якість послуг з перевезення. 2. Дефіцит бюджету, неможливість фінансування проектів через нерівноцінний розподіл бюджету "центр-регіони". 3. Конкуренція з боку інших міст і регіонів України. 4. Неефективне державне управління туристичною галуззю в цілому. 5. Поглиблення макроекономічних кризових явищ на національному та світовому ринках. 6. Відсутність підтримки ініціатив місцевої влади у сфері розвитку туризму з боку бізнесу та громадськості, центральних органів влади.

До цих питань слід віднести:

- нераціональне використання туристичних ресурсів області, зокрема природно-рекреаційних ресурсів та об'єктів історико-культурної спадщини;
- невідповідність об'єктів туристичної інфраструктури та туристичних послуг сучасним вимогам щодо технічної та функціональної якості;
- недосконалість системи державного управління туризмом і діяльністю курортів, низька ефективність взаємодії центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, приватного сектору та громадськості в управлінні розвитком туризму і діяльності курортів тощо.

Отже, ефективний розвиток сфери туризму і діяльності курортів в області може бути реалізований через впровадження ефективного державного регулювання розвитку туризму і діяльності курортів, передбачає суттєве посилення регулятивної ролі держави в поєднанні з упровадженням європейської моделі державно-приватного партнерства.

Важливими резервами розвитку сфери туризму в Полтавській області є:

- забезпечення формування обласного туристичного продукту через проведення культурно-мистецьких, навчальних та рекламно-інформаційних туристичних заходів (інфотурів, виставок, навчальних поїздок та семінарів, престурів, науково-практичних конференцій, круглих столів);
- реалізація лікувально-оздоровчого, культурно-пізнавального, спортивного-оздоровчого потенціалу та зеленого туризму;
- розвиток об'єктів туристичної інфраструктури області та мережі туристично-екскурсійних маршрутів;
- створення центрів туристичної інформації;
- популяризація місцевої кулінарної спадщини.

З метою розвитку туризму в територіальних одиницях області:

- виготовлення генеральних планів, резервування земельних ділянок під об'єкти туристичної інфраструктури;
- розміщення інформації про туристичні об'єкти області на: біг-бордах,

сітілайтах та інших зовнішніх носіях реклами;

- виготовлення рекламно-інформаційної продукції, (туристичних буклетів, путівників, методичних посібників, каталогів, проспектів, флаєрів, короткотермінових відеороликів тощо);

- встановлення дорожніх знаків – вказівників до об'єктів туристичного відвідування;

- функціонування центрів туристичної інформації при бібліотеках, будинках культури, музеях, готелях.

Важливими заходами подальшого просування Полтавщини на туристичному ринку України є:

- організація обласного туристичного свята «Гастрономічна гостинність Полтавщини», обласного туристично-мистецького свята «Пісенні мандри», міжрегіональної виставки – турсалону «Відпочивайте на Полтавщині!»;

- забезпечення представництва області в Міжнародних, Всеукраїнських, Міжрегіональних виставкових заходах; залучення народних промислів до формування іміджу «Полтавщина без кордонів»;

- продовження роботи над проектом оголошення природної території селища Нові Санжари курортом місцевого значення.

Полтавська область може показати туристам багато цікавих місць, але для цього потрібно заохочувати населення – мотиваційними путівками робітників підприємств, подарунковими екскурсіями школярів, студентів та інших верств населення. Це потрібно для того, щоб спрацював метод «сарафанного радіо», який на даний момент являється ефективним засобом самореклами.

На узбіччях доріг потрібно ставити інформуючі указники, які зможуть привернути увагу багатьох місцевих та туристів з інших регіонів. Завдяки цьому, туристичні місця ставатимуть більш відомими. Для збільшення туристичних потоків, потрібно пропонувати туроператорам, які направлені на внутрішній ринок, привозити туристів до Полтавської області за для

рекреаційної діяльності.

Основним резервом розвитку туризму на Полтавщині є значна кількість історичних пам'яток різного масштабу на всій території області, які можуть підвищити її туристичну привабливість, але залишаються не залученими до туристичних маршрутів. Так в смт Велика Багачка росте дуб, якому понад 750 років. Тут знаходиться пам'ятний знак Українському козацтву – камінь-моноліт, з вирізьбленими на ньому загадковими буквами, його привезли козаки Багацької сотні з Січі у 1658 році.

Великобагачанський район багатий на об'єкти історико-культурної спадщини. Їх налічується більше сотні. На території району представлені садиба пана Лук'яновича, що в с. Мар'янське, де у 1845 році на запрошення господаря перебував Т.Г. Шевченко. Саме тут були написані його твори «Сліпий», «Єретик», «Стоїть в селі Суботові» [67].

Гадяцький район налічує багато пам'яток архітектурного зодчества, загалом вони представлені культовими спорудами. В Гадячі жила та працювала Олена Пчілка – мати Лесі Українки. Ще багато цікавих місць може показати даний район, але кількість туристів дуже мала.

Така ж ситуація в Глобинському районі, де народилися знаменита співачка Раїса Кириченко та композитор Микола Лисенко. Тут багата історія, яка приховується за спорудами та пам'ятниками. Місцем, яке потрібно відвідати є пам'ятка садово-паркового мистецтва «Устимівський дендропарк».

Потребує активізації туристична діяльність і в інших районах. Лише декілька з них орієнтовані на малу частку внутрішнього туризму – це Миргородський, Деканський та Зінківський райони. На даному етапі розвитку туристичної індустрії в Полтавській області потрібно більше розвинути уже відомі туристичні центри і потім відкривати та розвивати нові та незвідані.

Перш за все, потрібно спонукати місцеве населення до відвідування туристичних місць Полтавщини. Наприклад, для ознайомлення з історією та

культурою рідного краю возити школярів та студентів на екскурсії, впроваджувати щорічні ярмарки, виставки, квести. Після цього потрібно активно працювати для приваблення туристів з інших регіонів України.

Лише після того, як українці збільшать показники внутрішнього туризму, почне збільшуватися показник в'їзного туризму і буде зрівнюватися з виїзним.

3.2. Організаційно-економічні заходи розвитку сфери туризму Полтавської області

Для розвитку сфери туризму в Стратегії розвитку туризму та курортів у Полтавській області на 2019–2029 роки визначено низку завдань на відповідні періоди, що потребують визначення відповідних організаційно-економічних заходів для їх реалізації.

I етап (2019 – перше півріччя 2022 рр.) – створення базових умов для розвитку туристичної галузі. Цей етап передбачає вирішення таких загальних завдань:

- формування міжсекторних і міжгалузевих партнерств, створення кластерів розвитку туризму у Кобеляцькому, Козельщинському, Новосанжарському та Решетилівському районах (1), Кременчуці та Горішніх Плавнях (2), смт Диканька (3), Котелевський, Зіньківський та Диканський райони (4) та обласний туристичний кластер (5);

- покращення загального забезпечення туристичної інфраструктури навколо об'єктів туристичного показу: Кадетський корпус та ансамбль Круглої площі (м. Полтава), Палац-садиба Закревських (с. Березова Рудка), палац Муравйових-Апостолів (с. Хомутець), піраміди-усипальниці в с. Комендатівка, с. Березова Рудка, Більське городище, Гінцівська стоянка та Меморіального комплексу: Колишня садиба Лук'яновича (с. Мар'янське Великобагачанського району);

- навчання (підвищення кваліфікації) кадрів в Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв, при Міністерстві економічного розвитку та торгівлі України та ряді інших підприємств установ та організацій;

- формування атмосфери гостинності, просторового та емоційного комфорту;

- створення базових умов для залучення та обслуговування транзитних туристів: актуалізація питання стосовно встановлення інформаційних знаків, парковок, кемпінгів тощо біля туристичних об'єктів області;

- забезпечення ефективної інформаційної підтримки галузі, у т.ч. широкої інформаційної присутності регіону у мережі Інтернет та покращення інформаційного обслуговування мешканців і гостей на території області: створення оновленого сайту, встановлення інформаційних туристичних центрів у 6 містах обласного значення Полтавщини.

- проведення й оприлюднення результатів системних наукових досліджень у сфері ефективного використання туристично-рекреаційного потенціалу регіону з залучення ВНЗ міста Полтави та області.

- покращення матеріально-технічної та іншої ресурсної підтримки туристичної сфери області, адаптація діючих комунальних закладів до потреб туристичної галузі (важливо: врахування потреб маломобільних верств населення);

- створення сприятливих умов для започаткування і розвитку бізнесу у галузях, пов'язаних із залученням та обслуговуванням туристів;

- створення системи місцевої підтримки приватних і громадських ініціатив, бізнес-проектів на конкурсній основі.

II етап (друге півріччя 2022 – 2026 рр.) – збільшення присутності Полтавської області на ринку туристичних послуг України:

- формування іміджу Полтавщини як регіону, відкритого та привабливого для туристів. Проведення конкурсу на створення туристичного логотипу області та іншої маркетингової (промоційної) атрибутики,

формування єдиного стилю регіону (бренд-бук);

- істотне покращення інфраструктурної та іншої ресурсної спроможності регіону у залученні та обслуговуванні туристів;
- забезпечення комплексних археологічних та інших досліджень на території області, зокрема на Більському городищі та Гінцівській стоянці для підвищення конкурентоспроможності у сфері пізнавального туризму;
- активізація залучення фінансових ресурсів з альтернативних джерел для розвитку туристичної галузі за рахунок участі у програмах інвестиційно-матеріальної підтримки Європейського союзу;
- розбудова туристичної інфраструктури регіону з урахуванням динаміки збільшення туристичної популярності регіону: Гоголівський культурний центр в с. Гоголеве Шишацького району та культурного центру у м. Решетилівці;
- організація заходів подієвого туризму загальноукраїнського та міжнародного рівня за визначеними пріоритетами: етнофестиваль «Гелон-фест», Решетилівська весна, Купальські гуляння на батьківщині М.В. Гоголя, «Меридіан», Сорочинський ярмарок, тощо);
- підвищення ефективності використання можливостей, пов'язаних з участю Полтавщини у Всеукраїнських та міжнародних асоціаціях регіонів, міст та інших партнерствах: з Словаччиною, Угорщиною, Австрією, Німеччиною та Польщею завдяки промоції образу Г.С. Сковороди; з Італією за рахунок орендуванню імені Г.В. Гоголя; з Францією – М. Башкірцева та Гінцівською стоянкою, з Шотландією завдяки Більському городищу, з Швецією – Поле Полтавської битви, з Болгарією – місце поховання хана Кубрата.

III етап (2026 – 2029 рр.) – формування стабільного попиту на туристичні продукти з боку цільових сегментів споживачів:

- подальше розширення співпраці з містами і регіонами України, закордонними містами-партнерами, міжнародними туристичними організаціями: реалізувати спільні проекти з Падуєю (Італія), Вроцлавом

(Польща) та іншими містами Європи та світу;

- збільшення попиту за рахунок виведення на ринок інноваційних продуктів у сфері пізнавального, подієвого, активного сільського зеленого, промислового, ділового та інших видів туризму;

- формування та просування провідних полтавських туристичних брендів на ринку України і за кордоном з метою підвищення загальної конкурентоспроможності Полтавщини як туристично-привабливого регіону;

- створення інституційних, інфраструктурних, маркетингових та інших ресурсних умов для реалізації наступного етапу стратегічного планування інноваційного розвитку туристичної галузі [4].

Визначені етапи і пріоритетні завдання обумовлюють формування низки організаційно-економічних заходів, спрямованих на практичну реалізацію Стратегії розвитку туризму і курортів у Полтавській області.

Для популяризації Полтавщини на туристичному ринку України пропонується прийняти участь в інноваційному проекті «Паспорт Мандрівника».

«Паспорт Мандрівника» – це новий, цікавий, унікальний проект торгової марки «Тур-Колекшн». Це чудова нагода закарбувати у пам'яті не тільки приємні моменти та емоції, але й зберегти частинку цих вражень собі, у вигляді марочки та магніта (рис. 3.2.1).

Рис. 3.2.1. – Комплект Паспорта Мандрівника [90]

Українська земля багата цікавими туристичними об'єктами, про які ми, українці, не завжди знаємо.

Тому, команда, яка започаткувала даний проект, поставила перед собою мету: сприяти розвитку вітчизняного туризму, допомагати пізнавати історію власного народу та надзвичайних місць неньки-України.

Для створення власної історії подорожей необхідно мати:

- Паспорт Мандрівника, захищений унікальним номером та голограмою, у який вносяться особисті дані власника, вклеюються зібрані ним колекційні марки та вписуються дати подорожей.

- Колекційна марка+магніт: марка – вклеюється власником у Паспорт, як підтвердження відвідування ним того чи іншого туристичного об'єкта України (рис. 3.2.2). Магніт йде в особисту колекцію власника Паспорта.

Рис. 3.2.2. – Реквізити паспорта Мандрівника [90]

Все працює надзвичайно просто:

Потрібно придбати Паспорт Мандрівника – на точках продажу по Україні (інформація про які є на сайті проекту) або ж замовити прямо на сайті travel-passport.com.ua.

Внести свої особисті дані, вклеїти фото та голограму і зареєструвати свій Паспорт Мандрівника на сайті travel-passport.com.ua.

А тепер, подорожуючи Україною та відвідуючи цікаві місця, є нагода збирати колекційні марки цього проекту. Кожна марка присвячена певному туристичному об'єкту України – замок, скансен, музей, зоопарк, місто, тощо...

Паспорт, колекційні марки з магнітами можна придбати у музеях, зоопарках, заповідниках, інших туристичних об'єктах, в екскурсівних та у сувенірних крамничках, які знаходяться поруч з об'єктами, яким присвячені марки/магніти.

Власник «Паспорта Мандрівника», подорожуючи та збираючи власну колекцію, має можливість брати участь в ексклюзивних акціях та розіграшах цінних подарунків, які проводяться для всіх учасників проекту.

На даний момент цим проектом охоплені наступні 16 областей України:

- Вінницька (4 марки);
- Волинська (18 марок);
- Житомирська (3 марки);
- Закарпатська (14 марок);
- Запорізька (1 марка);
- Івано-Франківська (26 марок);
- Київська (14 марок);
- Львівська (21 марка);
- Миколаївська (9 марок);
- Одеська (6 марок);
- Рівненська (55 марок);
- Тернопільська (30 марок);
- Хмельницька (9 марок);
- Черкаська (5 марок);
- Чернівецька (4 марки);

- Чернігівська (12 марок) [90].

Повний перелік туристичних об'єктів, які залучені до проекту «Паспорту Мандрівника» за областями наведено в додатку А. Але Полтавщина на даний момент взагалі не представлена на сайті проекту.

Варто відмітити, що проект є доволі перспективним і доцільно представити Полтавщину в ньому. Для цього пропонуємо представити у вигляді марок наступні відомі місця:

1) Національний музей-заповідник українського гончарства, смт Опішня. У цьому давньому поселенні, відомому з часів Київської Русі, наприкінці, XIX ст. були засновані Опішнянські керамічні майстерні, що визначили подальшу історію містечка. В 1989 р. тут заснований Державний музей-заповідник українського гончарства, де знайшлося місце музею гончарства, комплексу земської губернської гончарної майстерні (1916 р.) і родинним садибам-музеям місцевих гончарів. Музей-заповідник володіє найбільшою в Україні колекцією творів народних майстрів-гончарів та художників-керамістів (близько 55000) (рис. 3.2.3).

Рис. 3.2.3. – Туристичні об'єкти Національного музею-заповідника українського гончарства в смт Опішня.

У ній представлено творчі досягнення мистців усіх історико-етнографічних регіонів України, провідних національних шкіл художньої кераміки. Не мають аналогів у країні та за її межами й музейна Національна галерея монументальної та садово-паркової глиняної скульптури, Галерея

символічних панно провідних художників-керамістів і гончарів України та інших країн.

2) Полтавський краєзнавчий музей – один з найстаріших і найвідоміших музеїв України (рис. 3.2.4).

Рис. 3.2.4. – Будівля Полтавського краєзнавчого музею

У ньому зібрано безліч предметів історії, археології, етнографії і культури в цілому, свідочств та матеріалів про відомих жителів міста. Полтавський краєзнавчий музей – це один з найбільших у країні. Також музей внесено до Списку пам'яток архітектури національного значення. Експонати музею беруть участь у міжнародних виставках у Росії, Німеччині, Італії, Болгарії, Індії, Австрії, Польщі та інших країнах. Щорічно музей відвідують більше 400 тисяч туристів.

3) Кочубеївські дуби. Є на Полтавщині і 800-річні дуби, висота яких близько 22 метрів, а діаметр стовбура до 1,8 метра (рис. 3.2.5).

Рис. 3.2.5. – Історична пам'ятка – Кочубеївські дуби

Це Кочубеївські дуби, що входять до 100 чудес природи України. Чотири велетенських дуба, це все, що залишилося від прадавньої діброви, які колись була навколо маєтку родини Кочубеїв у Диканьці. Три дуби ростуть поряд, а один окремо. За переказами, посадили дуби генеральний суддя Василь Кочубей та полтавський полковник Іван Іскра. Також, існує легенда, що біля одного із дубів зустрічалися закохані гетьман Іван Мазепа та Мотря Кочубеївна, різниця у віці яких сягала 50 років. Очевидно, що раніше біля маєтку Кочубеїв росла ціла алея дубів, що вела до будівлі. Історики допускають, що алея складалася із 68 дерев, але дубову алею було розчищено ще за життя Кочубея. На сьогодні, 4 дуби-велетні знаходяться під охороною держави.

4) Родовий маєток козацького роду Муравйових-Апостолів. Родинний маєток, у якому в XIX столітті проводилися таємні зустрічі декабристів, обговорювалися державні та політичні питання можна відвідати на Миргородщині. Дерев'яний палац був побудований ще у XVIII столітті Дмитром Апостолом, згодом перейшов у спадок історику та громадському діячеві Івана Муравйову-Апостолу. Саме він і зробив перепланування парку та добудував до будівлі кам'яні флігелі (рис. 3.2.6).

Рис. 3.2.6. – Родовий маєток Муравйових-Апостолів

5) Курорти Миргорода та Гоголівська «Миргородська калюжа». В місті діють 7 курортів із чудовими парковими зонами та набережними річки

Псел. Ще одним туристичним місцем є невеличкий ставок, що отримав назву «калюжа», який розташований у самому центрі міста біля Успенської церкви. Назвали його так завдяки повісті Миколи Гоголя. У 2009-му році на честь двохсотріччя від дня народження письменника на березі ставка був відкритий скульптурний комплекс із численних героїв гоголівських повістей (рис. 3.2.7).

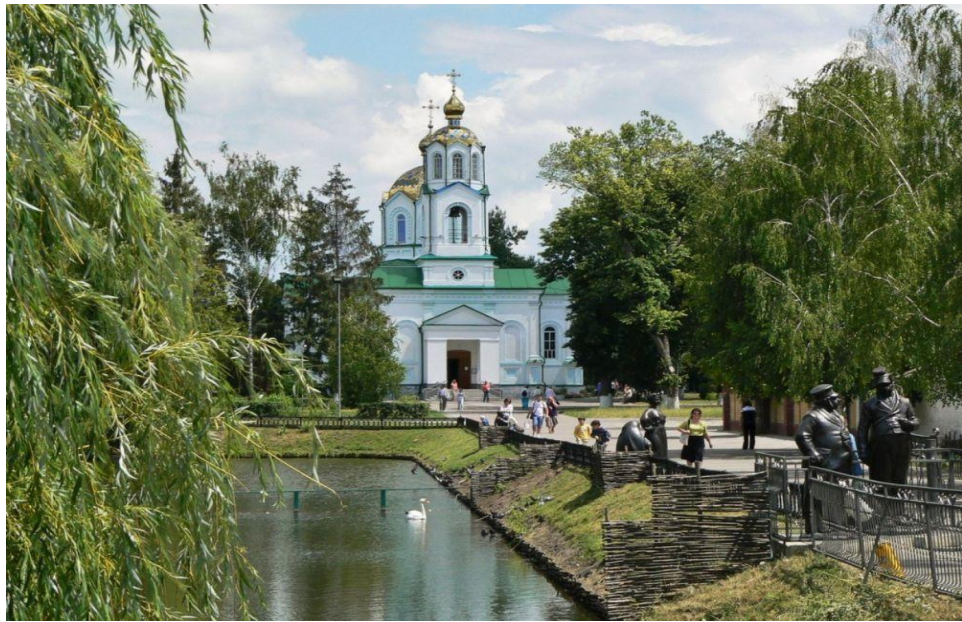

Рис. 3.2.7. – Успенська церква в м. Миргород

Чому варто їхати на Полтавщину? У нас є полтавська галушка, Микола Гоголь, Іван Котляревський, два залізничні вокзали, які можуть приймати гостей, «Миргород-курорт», Бузковий гай, найкращий пам'ятник Івану Мазепі і багато іншого.

Полтавщина має багату історико-культурну спадщину. Для початку участі у проекті «Паспорт Мандрівника» відібрано низку об'єктів з різних куточків області, кількість яких в майбутньому можна і потрібно розширювати для збільшення туристичних потоків в усі райони Полтавської області.

Іншим важливим заходом розвитку туризму на Полтавщині є залучення до його сфери маловідомих історико-культурних пам'яток, що доцільно здійснювати в рамках проекту «Школами Лохвицького земства».

Більше, ніж 100 років тому на Полтавщині збудували унікальні школи Лохвицького земства. Вони будувалися протягом 1910–1916 років. Зводили їх за проектами архітектора Опанаса Сластіона. Є різна інформація стосовно кількості шкіл: усього їх було або 93, або 98.

Необхідність зведення шкіл виникла у 1908 році. Тоді у Російській імперії почалося впровадження обов'язкової початкової освіти. А от умов для цього не було. Тому почалася кампанія по будівництву навчальних закладів у селах. Питання спустили на місця – конкурси на проектування оголосили земства та управи.

Серед інших і Лохвицька повітова земська управа. Серію із 8 проектів будівель для неї розробив Опанас Сластіон. На той час проекти Сластіона не мали аналогів. Всі вони створені у стилі українського архітектурного модерну.

Типова школа Лохвицького земства – це одноповерхова будівля. Вона має великі шестикутні вікна, високий черепичний дах, башти-вежі над входом. Ще одна «фішка» шкіл – народний орнамент, яким вони оздоблювалися.

Школи Сластіона мали чітке зонування всередині. Проект передбачав квартиру вчителя, бібліотеку, вчительську. Крім того, була навіть окрема кімната для сторожа та ще одна бібліотека – сільська.

Пізніше з'явився і інший, «урізаний» варіант проектів. Тут відсутня сільська бібліотека, менші квартири вчителів, класні кімнати та роздягальні.

Школи були «вибухом» українськості. Дуже важко десь знайти таке скупчення будівель у стилі українського архітектурного модерну. Тим більше – по селах. Тому пізніше, у радянські часи, їх та імена Сластіона і його оточення постарались забути.

На сьогодні збереглося близько півсотні колишніх земських шкіл, але щороку їх кількість зменшується. Деякі будівлі ще донедавна експлуатували, проте навіть за кілька років вони стали занедбаними й руйнуються. Школи є комунальною власністю, тобто перебувають на балансі сілрад, які мають

право робити з ними будь-що: продати приватним особам, здати в оренду або взагалі розібрати на будівельні матеріали, що й відбувається.

Проект «Школи Лохвицького земства» і далі продовжує свою роботу. Одна з головних задач зараз – консервація шкіл. Далі – їх поступове відновлення.

Зараз вдалося виявити 57. 46 розташовані у нашій області: у Лубенському, Лохвицькому, Пирятинському та Чорнухинському районах. Частина вже зруйновані, але деякі будівлі можна включати до екскурсійних маршрутів.

1) Школа земська двокомплектна розташована у селі Яблунівка Лохвицького району Полтавської області по вулиці Сенчанська, 25-А (рис. 3.2.8).

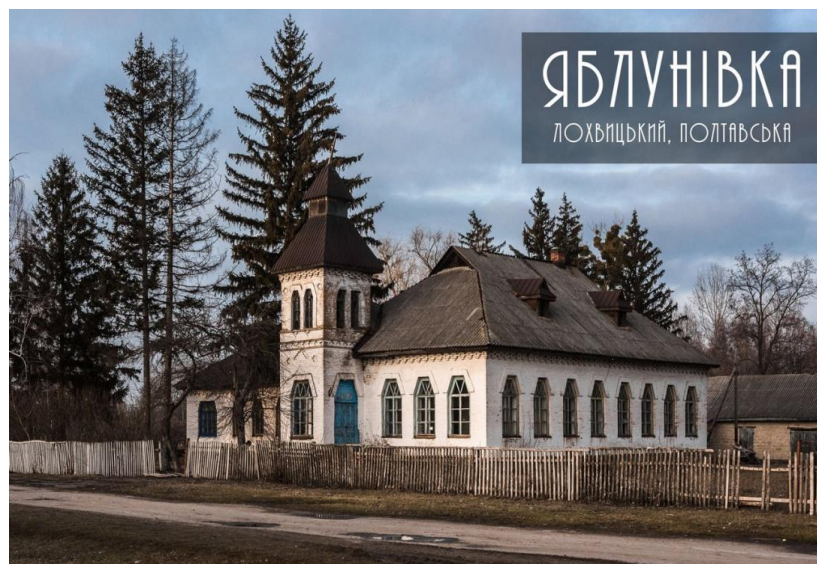

Рис. 3.2.8. – Земська школа у с. Яблунівка Лохвицького району Полтавської області

Український архітектурний модерн. Збудована за проектом Опанаса Сластіона у 1911-1912, як одна з шкіл Лохвицького земства. Це одна з найліпше збережених та цікавих шкіл земства. Єдина в Лохвицькому районі, де вціліла башта над входом. Має п'ять збережених дахових вікон – це теж рекорд серед шкіл земства.

Школа не працює, дах протікає, підлога трухне. Пам'ятка потребує захисту. 19 травня 2017 року Майстерня архітектора І. Бикова поміряла цю

школу в рамках проекту «Школи Лохвицького земства». Була виготовлена облікова документація. 11 серпня 2017 в Полтаві ця пам'ятка отримала державний охоронний статус.

2) Школа у с. Гаївщина Лохвицького району Полтавської області, зведена 1914 р. за проектом О. Сластіона (рис. 3.2.9). Є найкращою, серед шкіл Лохвицького земства. Наразі ця рідкісна школа школа має шанс на друге життя – громада планує її реставрувати.

Рис. 3.2.9. – Земська школа у с. Гаївщина Лохвицького району
Полтавської області

3) Земська трикомплектна школа Лохвицького земства, с. Чорнухи Чорнухинського району Полтавської області (рис. 3.2.10).

Рис. 3.2.10. – Земська школа у с. Чорнухи Чорнухинського району
Полтавської області

Збудована у 1913 році в стилі українського модерну за проектом відомого митця Опанаса Сластіона. Будівля П-подібна в плані, одноповерхова, прикрашена мереживом цегляних орнаментів, має шестикутні двері та вікна і дві високі декоративні башточки. На об'єкт вже виконана облікова документація і скоро школа стане офіційною пам'яткою архітектури.

4) Трикомплектна школа (на 150 учнів), другої черги побудови (1912-1913) (у 1928-2016 – Луценки), с. Жабки, вулиця Чайки, 6, Лохвицький район, Полтавська область (рис. 3.2.1).

Рис. 3.2.11. – Земська школа у с. Жабки (с. Луценки) Лохвицького району Полтавської області

Зараз не використовується, занедбана. В 2016 році була обміряна Майстернею архітектора І. Бикова (Биков І.Ю., Мигидюк А. С., Зайцева С.М.). Майстерня виконала облікову картку, та 30 грудня 2016 року наказом № 421 управління культури Полтавської ОДА ця школа отримала охоронний статус (щойно виявлений об'єкт культурної спадщини).

5) Земська трикомплектна (трикласна) школа Лохвицького земства в селі Харсіки, Лохвицький район, Полтавська область (рис. 3.2.10).

Збудована у 1913 році в стилі українського модерну за проектом відомого архітектора і художника Опанаса Сластіона. Розташована в південній частині села, на підвищенні, над заплавою річки Многа. Школа

дерев'яна, обкладена цеглою, одноповерхова, П-подібна в плані. Будівля прикрашена мереживом цегляного декору на основі народних орнаментів, має шестикутні двері та вікна і дві високі декоративні башточки. Після відкриття у 1984 році нової сільської школи перебуває у занедбаному стані.

Рис. 3.2.12. – Земська школа у с. Харсіки Лохвицького району Полтавської області

У 2015 р. місцевий мешканець незаконно захопив покинуту будівлю та намагався перетворити її на гаражний бокс для вантажівок. Цінна пам'ятка українського модерну зазнала значних втрат. Зараз об'єкт знаходиться під захистом громади і керівництва програми «Школи Лохвицького земства». На будівлю вже виконана облікова документація і скоро школа стане офіційною пам'яткою архітектури.

Охарактеризовані історичні пам'ятки можна об'єднати в тематичний туристичний маршрут.

Маршрут «Школами Лохвицького земства»

1. Вид туризму: культурно-пізнавальний.
2. Сезон: літній.
3. Термін подорожі: 1 день.
4. Форма організації: груповий.
5. Склад подорожуючих: молодіжний, сімейний, для осіб похилого віку.

6. Схема маршруту: Полтава – Харсіки – Чернухи – Жабки (Луценки) – Гаївщина – Яблунівка (рис. 3.2.13).

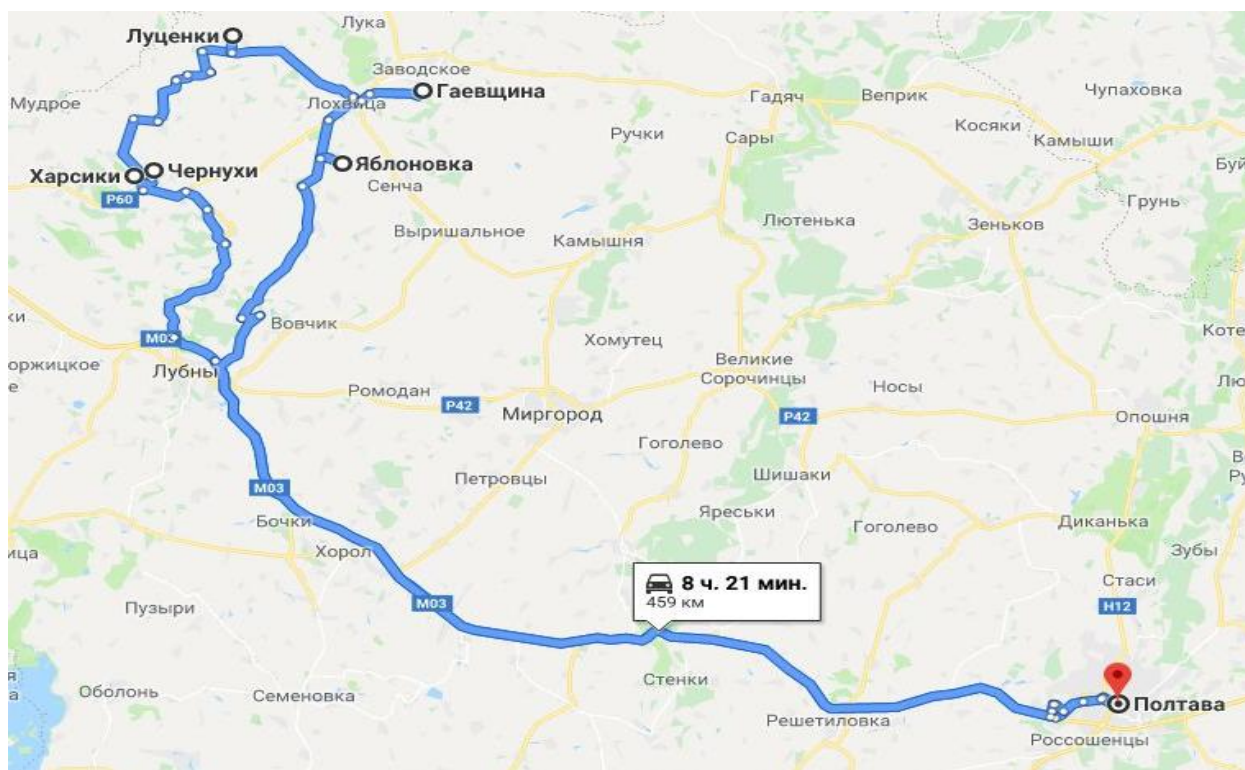

Рис. 3.2.13. – Схема маршруту «Школами Лохвицького земства»

Таблиця 3.2.1

Параметри маршруту «Школами Лохвицького земства»

[складено автором]

Пункти маршруту	Відстань, км	Спосіб долання (вид транспорту, його клас)	Час перебування в дорозі (год. хв.)
Полтава – Харсіки	184	Автобус	3 год 7 хв.
Харсіки – Чернухи	2	Автобус	4 хв.
Чернухи – Жабки (Луценки)	34	Автобус	50 хв.
Жабки (Луценки) – Гаївщина	31	Автобус	43 хв
Гаївщина – Яблунівка	25	Автобус	30 хв
Яблунівка – Полтава	183	Автобус	3 год 7 хв
Разом	459	-	8 год 21 хв

Харчування під час подорожі можна здійснювати у придорожніх кафе смт Хорол або завчасно забезпечуватиметься самими туристами для зменшення витрат під час подорожі. Вартість самого туру буде залежати від виду транспорту та кількості туристів у групі.

Даний маршрут туристичні фірми можуть доповнювати іншими об'єктами відвідування, але основним тематичним напрямом залишатиметься саме історія земських шкіл Лохвицького земства.

Таким чином, участь Полтавської області у проекті «Паспорт мандрівника» є важливим заходом її популяризації на туристичному ринку України з використанням новітніх інформаційних технологій та інноваційних підходів у туризмі. Розвиток проекту «Школами Лохвицького земства» дозволить залучити в сферу туризму маловідомі історико-культурні об'єкти та повніше реалізувати туристичний потенціал області.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

В процесі дослідження теоретичних та практичних аспектів організації та розвитку сфери туризму Полтавської області були зроблені наступні узагальнення та висновки:

1. Визначено, що туризм є сучасним перспективним видом діяльності, що має низку специфічних ознак, врахування яких необхідне при розробці заходів розвитку туристичної діяльності на регіональному та загальнодержавному рівнях.

2. Проведена сутнісна характеристика організації сфери туризму показала, що вона являє собою комплекс підприємницьких структур різних галузей національного господарства держави, які беруть участь у виробництві та реалізації туристичного продукту для внутрішнього й міжнародного туризму. Вони перебувають у тісному взаємозв'язку та взаємозалежності, оскільки діяльність кожної з них впливає на кінцеву якість туристичного продукту.

3. Показники розвитку сфери туризму поділяються на кілька груп, що дозволяють оцінити його розвиток на різних рівнях, але саме сукупність цих груп характеризує вклад туризму в економіку регіону. Вони дають уявлення про зміни рівня життя і соціального захисту населення, раціонального використання ресурсів (природних, трудових і фінансових), підвищення ефективності виробництва, темпів структурних перетворень в економіці та ін. Динаміка цих показників за певний термін дозволяє оцінити рівень розвитку туризму на відповідній території.

4. Аналіз туристичних ресурсів Полтавської області дозволив зробити висновок, що вона є привабливим туристично-рекреаційним регіоном із значним забезпеченням різноманітними історико-культурними та природними ресурсами, що створює умови для розвитку різноманітних видів туризму на території області.

5. Оцінка туристичної інфраструктури Полтавської області показала достатній рівень її розвитку для транспортування, розміщення та харчування туристів. Але подальший розвиток інфраструктури потребує вирішення проблеми покращення її якісного стану та рівномірності розміщення на території області.

6. Управління сферою туризму в Полтавській області здійснюється відповідними органами на обласному, районному, місцевому рівнях та рівні об'єднань суб'єктів господарювання згідно їх функцій і завдань, виконання яких впливає на ефективність як поточного функціонування, так і подальшого розвитку туризму в області.

7. Оцінка туристичної активності в Полтавській області засвідчила тенденцію до її зростання, про свідчить збільшення обсягу туристичного потоку. Цьому сприяє значне різноманіття туристичних ресурсів, якими область забезпечена в достатній кількості, хоча вони достатньо нерівномірно розміщені на її території. Таке різноманіття позитивно впливає на туристичну активність в області. Слід зазначити, що на рівень туристичної активності в області в значній мірі залежить від політичних, соціально-економічних та військових чинників загальнодержавного значення.

8. Оцінка резервів розвитку сфери туризму Полтавської області свідчить про наявність перспектив розвитку пізнавального, подієвого, ділового та сільського зеленого туризму. Разом з тим на сучасному етапі розвитку сфери туризму в області потрібно більше розвивати уже відомі туристичні центри і потім відкривати та розвивати нові та незвідані. Також важливим резервом збільшення туристичного потоку є внутрішні туристи, що потребує використання відповідних каналів просування місцевого туристичного продукту.

9. Для популяризації Полтавщини на туристичному ринку України пропонується прийняти участь в інноваційному проекті «Паспорт Мандрівника». Для цього запропоновано низку об'єктів з різних куточків області, які мають бути представлені на сайті проекту поруч з іншими

областями. Кількість об'єктів з Полтавщини в майбутньому можна і потрібно розширювати для збільшення туристичних потоків в усі райони Полтавської області. Участь у цьому проекті є важливим заходом її популяризації на туристичному ринку України з використанням новітніх інформаційних технологій та інноваційних підходів у туризмі. Іншим важливим заходом розвитку туризму на Полтавщині є залучення до його сфери маловідомих історико-культурних пам'яток, що доцільно здійснювати в рамках проекту «Школами Лохвицького земства», шляхом реалізації запропонованого туристичного маршруту земськими школами, які є пам'ятками історії початку XX століття, або залучення цих пам'яток до вже діючих туристичних маршрутів.

Таким чином, сфера туризму Полтавської області має необхідне ресурсне та інфраструктурне забезпечення і позитивні тенденції збільшення туристичної активності. Але подальший розвиток туристичної діяльності потребує відповідних заходів для подальших кількісних та якісних покращень з метою підтримки цих тенденцій та повнішого використання наявного потужного туристичного потенціалу.

ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про внесення змін до Закону України «Про туризм»: Закон України від 18 листопада 2003 р. № 1282-IV / Верховна Рада України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 15.04.2019).
2. Про підтримку розвитку туризму в Україні. Указ Президента України від 2 березня 2001 р. № 127/2001 / Президент України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 15.04.2019).
3. Про затвердження Методики розрахунку обсягів туристичної діяльності: Наказ Державної туристичної адміністрації України, Державного Комітету статистики України від 12.11.2003 р. № 142/394. URL: www.zakon.rada.gov.ua (дата звернення: 15.04.2019).
4. Стратегія розвитку туризму та курортів у Полтавській області на 2019-2029 роки. URL: <http://www.oblrada.pl.ua/ses/next/20181218-175129.pdf> (дата звернення: 19.04.2019).
5. Александрова А. Ю. Новейшее представление о сфере туризма как системе. *Современные проблемы сервиса и туризма*. 2014. № 1. С. 24–38.
6. Алексеева Ю. В. Державне регулювання розвитку туристичної галузі України в контексті досвіду Франції: автореф. дис. ... к.держ.упр.: 25.00.02. Одеса, 2005. 20 с.
7. Антоненко І. Я. Державне регулювання просування туристичного продукту: міжнародний та вітчизняний досвід. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 21. С. 17–22.
8. Басв В. В. Впровадження принципів TQM в систему менеджменту якості суб'єктів туристичної індустрії. *Економіка та держава*. 2012. № 8. С. 55–57.
9. Бартошук О. В. Концептуальні підходи до формування стратегії розвитку туристичної галузі. *Економічний часопис – XXI*. 2012. № 3–4. С. 38–41.
10. Бартошук О. В. Моделі розвитку індустрії туризму (зарубіжний

досвід). *Держава та регіони. (Серія «Економіка та підприємництво»)*. 2011. № 2. С. 62–68.

11. Бедрак Н. О. Адміністративно-правове регулювання туристичною галуззю: автореф. дис. ... к.ю.н.: 12.00.07. Київ, 2010. 18 с.

12. Бедрік Н. М. Державне регулювання туристичної галузі в умовах подолання кризи. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2015. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ttpdu_2015_2_8 (дата звернення: 15.04.2019).

13. Биржаков М. Б. Введение в туризм. Москва : Герда, 1999. 192 с.

14. Білецька І. Діловий туризм у контексті розвитку міжнародного туризму. *Журнал європейської економіки*. 2011. Том 10. № 2. С. 178–187.

15. Білотіл О. М. Механізми державного управління в туристичній індустрії на прикладі Причорноморського регіону України: дис. ... к.держ.упр.: 25.00.02. Харків, 2016. 236 с.

16. Біль М. М. Механізм державного управління туристичною галуззю (регіональний аспект): автореф. дис. ... к.держ.упр.: 25.00.02. Львів, 2010. 23 с.

17. Божко Л. Д. Культурний туризм як важливий чинник соціально-культурного розвитку регіонів України. *Культура України*. 2013. Випуск 32. URL: <http://infotour.in.ua> (дата звернення: 15.04.2019).

18. Бондаренко М. П. Теоретичні засади розвитку індустрії туризму. *Економічний часопис – XXI*. 2012. № 3–4. С. 19–22.

19. Борисова О. В. Ефективність інноваційної політики підприємств у сфері туризму. *Вісник Одеського національного університету. (Серія «Економіка»)*. 2013. Т. 18. Вип. 2. С. 18–26.

20. Борушак М. Стратегія розвитку туристичних регіонів: автореф. дис. ... д.е.н.: 08.00.05. Львів, 2008. 35 с.

21. Борщук Є. М. Основи стійкого розвитку еколого-економічних систем : монографія. Львів: Растр–7, 2011. 436 с.

22. Бріль К. Г. Місце стратегічних пріоритетів розвитку у підвищенні інвестиційної привабливості туристичної галузі. *Інвестиції: практика та*

досвід. 2015. № 10. С. 14–18.

23. Бухаріна Л. М. Шляхи вдосконалення механізмів державного регулювання туризму в Україні. *Держава та регіони. (Серія «Державне управління»)*. 2008. № 2. С. 33–39.

24. Валентюк І. В. Організаційно-економічні механізми державного регулювання туристичної сфери України: автореф. дис. ... к.держ.упр.: 25.00.02. Київ, 2005. 20 с.

25. Василів О. Б. Державне управління розвитком туристично-рекреаційної галузі на регіональному рівні (на прикладі Івано-Франківської області): автореф. дис. ... к.держ.упр.: 25.00.01. Львів, 2008. 19 с.

26. Вишневська Ю. В. Адміністративно-правові заходи забезпечення діяльності у сфері сільського туризму в Україні: автореф. дис. ... к.ю.н.: 12.00.07. Київ, 2011. 25 с.

27. Волошенко В. М. Особливості управління конкурентоспроможністю туристичної галузі в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 5. С. 162–164.

28. Волчецький Р. В. Роль туристичних інформаційних центрів у сучасній індустрії туризму. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. (Серія «Державне управління»). 2012. Т. 194. Вип. 182. С. 126–129.

29. Гаврилюк А. М. Державне регулювання комунікаційного забезпечення туристичної індустрії в Україні: автореф. дис. ... к.держ.упр.: 25.00.02. Київ, 2011. 23 с.

30. Гаман П. І. Державне регулювання розвитку рекреаційної сфери Карпатського регіону України: автореф. дис. ... д.держ.упр.: 25.00.02. Київ, 2009. 40 с.

31. Головне управління статистики у Полтавській області. URL: <http://pl.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 12.04.2019).

32. Гусаковська Т. О., Логвин М. М. Перспективи розвитку туристичної галузі в Полтавському регіоні. *Вісник Чернівецького*

торговельно-економічного інституту. *Економічні науки*. 2012. Випуск IV (48). URL: http://chtei-knteu.cv.ua/herald/2012_4/ (дата звернення: 05.04.2019).

33. Давиденко Л. І. Державне регулювання сфери туризму на обласному рівні: автореф. дис. ... к.держ.упр.: 25.00.02. Донецьк, 2006. 21 с.

34. Дехтяр Н. А. Державна підтримка розвитку туризму у цільових програмах: автореф. дис. ... к.е.н.: 08.00.03. Харків, 2011. 19 с.

35. Діяльність підприємств сфери послуг: статистичний бюлетень. Київ : Держ. служба статистики України, 2016. – 153 с.

36. Добренев В.И., Кравченко А.И. Социология : учебник для вузов. Москва : ИНФРА-М, 2009. 630 с.

37. Друк В. В. Концептуальні засади удосконалення державного управління у сфері розвитку гірського туризму. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили «Києво-Могилянської академії»*. (Серія «Державне управління»). 2011. Т. 176. Вип. 164. С. 146–149.

38. Загальна характеристика Полтавської області. Розташування регіону на території України. URL: http://www.nationaltravel.com.ua/oblast/poltavskaya_oblast/ (дата звернення 05.04.2019).

39. Захарченко П. В., Жваненко С. А. Модель інноваційного розвитку економіки національного курортно-рекреаційного комплексу. *Економіка та держава*. 2013. № 4. С. 47–50.

40. Заячківська Г. Засоби маркетингових комунікацій у формуванні іміджу України на світовому туристичному ринку. *Журнал європейської економіки*. 2011. Том 10. № 2. С. 171–177.

41. Інфраструктура регіонів України. Пріоритети модернізації. URL: <http://ccc-research.org.ua/wp-content/uploads/2017/02/3BIT.pdf> (дата звернення: 16.04.2019).

42. Камушков О. С. Управління розвитком туристичної сфери України: автореф. дис. ... к.е.н.: 08.00.03. Запоріжжя, 2010. 25 с.

43. Кифяк В. Ф. Організація туризму : навч. посібник. Чернівці : Книги-XXI, 2008. 344 с.
44. Кифяк В. Ф. Розвиток рекреації і туризму як один із чинників формування інвестиційної привабливості регіону. *Економіка та право*. 2013. № 1. С. 128–132.
45. Коваль О. М. Перспективи створення туристичних кластерів на Закарпатті. URL: tisit.edu.ua/tisit_news/128 (дата звернення: 02.04.2019).
46. Коваль П. Ф., Алешугіна Н. О., Андрєєва Г. П. Розвиток розважального сектору туріндустрії як засіб зміцнення туристичного потенціалу України. *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 6. С. 78–83.
47. Краєвська О. А. Концептуальні засади та інституційні механізми політики Європейського Союзу у сфері туризму: автореф. дис. ... к.політ.н.: 23.00.04. Львів, 2007. 19 с.
48. Крушинська А. В. Особливості бюджетного стимулювання інвестиційної привабливості туристичного комплексу з урахуванням зарубіжного досвіду. *Стратегічні напрямки соціально-економічного розвитку держави в умовах глобалізації*: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 18–20 квітня 2013 р.). Хмельницький, 2013. С. 207–209.
49. Кузик С. П. Теоретичні проблеми туризму : суспільно-географічний підхід : монографія. Львів : Вища школа, 2010. 254 с.
50. Кушнар'ов В. В. Туристична реклама в соціокультурному просторі сучасної України: автореф. дис. ... к.культур.: 26.00.01. Київ, 2010. 15 с.
51. Логвин М. М., Гусаковська Т. О. Культурно-духовна спадщина Полтавської області як туристичний ресурс. *Географія та туризм*. 2012. Вип. 23. С. 129-134. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gt_2012_23_23 (дата звернення: 10.04.2019).
52. Любіцева О. О. Геопросторова організація туристичного процесу: автореф. дис. ... д.геогр.н.: 11.00.02. Київ, 2003. 29 с.
53. Малишева О. В. Державне управління сферою туризму та

охороною культурної спадщини (регіональний аспект): автореф. дис. ... к.держ. упр.: 25.00.02. Харків, 2008. 20 с.

54. Матвійчук Л. Ю. Аналіз раціональності використання туристичних ресурсів України. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія «Економіка»*. 2011. Випуск 2 (54). С.145–150.

55. Матвієнко А. В. Еколого-економічні механізми управління територіальним рекреаційним комплексом в умовах глобалізаційних процесів: автореф. дис. ... к.е.н.: 08.00.06. Херсон, 2010. 24 с.

56. Маховка В. М. Перспективи розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Полтавської області. *Економіка і регіон: наук. вісн. ПолтНТУ ім. Юрія Кондратюка*. 2017. Вип. 1 (62). С. 31–38.

57. Мельник А. О., Чапліч І. А. Перспективи розвитку вітчизняного туризму в умовах євроатлантичної інтеграції. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 1. С. 76-80.

58. Мельниченко О. А. Теоретико-методологічні основи державного регулювання туризму. *Державне будівництво*. 2010. № 2. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/DeBu/2010-2/index.html> (дата звернення: 02.04.2019).

59. Мініч І. М. Туризм як соціально-економічне та соціокультурне явище. *Наукові записки Київського університету туризму, економіки і права. Серія «Філософські науки»*. 2010. Вип. 7.

60. Миронов Ю. Б. Чинники перспективного розвитку туристичного бізнесу в СЕЗ «Курорт поліс Трускавець». *Ринок*. 2003. № 4. С. 5.

61. Молнар О. С. Управління розвитком туристично-рекреаційного комплексу регіону (на прикладі Закарпатської області): автореф. дис. ... к.е.н.: 08.02.03. Ужгород, 2006. 20 с.

62. Моран О. І. Розвиток туристичного ринку в економічній системі регіону: автореф. дис. ... к.е.н.: 08.00.05. Львів, 2008. 22 с.

63. Немець Л. М., Сегіда К. Ю., Моштаківа Н. В. Соціально-

демографічні та історико-культурні фактори розвитку туризму. *Культура народів Причорномор'я*. 2009. №176. С.145–147.

64. Оніщук Л. М., Павлов В. В., Патенко Л. М. Туристичний довідник. Полтава : «АСМІ», 2006. 16 с.

65. Офіційний сайт Відділ туризму Полтавської ОДА. URL: www.poltava-tour.gov.ua (дата звернення: 15.04.2019).

66. Офіційний сайт Всесвітньої Туристської Організації. URL: <http://www.world-tourism.org> (дата звернення: 02.04.2019).

67. Офіційний сайт Департаменту культури і туризму Полтавської облдержадміністрації. URL: <http://www.poltavaculture.gov.ua/> (дата звернення: 16.04.2019).

68. Офіційний сайт Полтавської облдержадміністрації. URL: www.adm-pl.gov.ua (дата звернення: 15.04.2019).

69. Офіційний сайт Управління культури і туризму Кременчуцької міської ради. URL: <https://www1.kremen.gov.ua/index.php/branches/departament/38> (дата звернення: 16.04.2019).

70. Офіційний сайт Управління культури міського виконавчого комітету Полтавської міської ради. URL: <http://www.kultura-poltava.gov.ua/upravlinnya-kulturi/> (дата звернення: 16.04.2019).

71. Павленко Т. М. Історико-культурні рекреаційні ресурси Полтавської області. *Географія та туризм*. 2011. Вип. 14. С. 79-85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gt_2011_14_16 (дата звернення: 02.04.2019).

72. Панкова Є. В. Туристичне краєзнавство: навч. посібник. Київ : Альтерпрес, 2003. 352 с.

73. Перспективи розвитку туризму в Україні та світі: управління, технології, моделі : кол. монографія / за ред. І. М. Волошина. Луцьк, 2015. 328 с.

74. Пеклун О. С. Сприяння органів державної влади створенню позитивного іміджу країни в міжнародному туристичному просторі.

Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології. 2012. № 1. С. 186–192.

75. Поліщук А. О. Державне регулювання детінізації туристичного бізнесу: автореф. дис. ... к.е.н.: 08.00.03. Запоріжжя, 2009. 20 с.

76. Полтавська область: природа, населення, господарство: Географічний та історико-економічний нарис / за ред. К. О. Маца. Полтава, 1998. 336 с.

77. Полтавщина туристична. URL: <http://poltava-tour.gov.ua/page/obiekti> (дата звернення: 10.04.2019).

78. Проблеми розвитку туристичного бізнесу: монографія / за заг. редакцією Г. П. Склера, В. Г. Шкарупи. Полтава, 2013. 233 с.

79. Пуцентейло П. Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємництва: навч. посібник. Київ, 2007. 344 с.

80. Рега М. Г. Туристичний бізнес в економічному просторі України. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2009. № 19. С. 299–303.

81. Ринки туристичних послуг: стан і тенденції розвитку : монографія / за заг. ред. професора В. Г. Герасименка ; авт. кол. : В. Г. Герасименко, С. С. Галасюк, С. Г. Нездоймінов [та ін.]. Одеса : Астропринт, 2013. 304 с.

82. Санаторно-курортні заклади Полтавщини. URL: <http://poltava-tour.gov.ua/page/sanatorno-kurortni-zakladi-bazi-vidpochinku> (дата звернення: 12.04.2019).

83. Сараев А. Р. О показателях статистики туризма. *Вопросы статистики*. 2007. № 9. С. 39–43.

84. Сильванская Г. Н., Попович А. В. Кластерный подход к позиционированию в туризме. *Методи та засоби управління розвитком транспортних систем*. 2013. Вип. 1. С. 159–180.

85. Сисоева С. І. Механізми управління туристичним бізнесом в Україні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2014. № 2. С. 75–80.

86. Спориш О. А. Застосування маркетингу та сучасних інформаційних технологій для розвитку підприємств туристично-

рекреаційного бізнесу області. URL: http://www.rusnauka.com/15_DNI_2008/Economics/33122.doc.htm (дата звернення 03.04.2019).

87. Транспорт і зв'язок. URL: <http://www.adm-pl.gov.ua/page/transport-i-zvyazok> (дата звернення: 05.04.2019).

88. Трілленберг Г. Інноваційно-кластерний підхід до розвитку туризму України в умовах глобалізації. *Журнал європейської економіки*. 2014. Т. 13. № 4. С. 401–414.

89. Туризм в Україні. Статистичний щорічник. Київ, 2006. 184 с.

90. Туристичні об'єкти проекту «Паспорта Мандрівника» за областями. URL: travel-passport.com.ua (дата звернення: 19.04.2019).

91. Царенко О. В., Шпак Л. О. Розробка механізму залучення фінансових інвестицій в туристично-рекреаційний комплекс регіону. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 6. С. 11–14.

92. Цьохла С. Ю. Систематизація факторів розвитку туристичної індустрії. URL: http://science.crimea.edu/zapiski/2010/econ/uch_22_2e/373-380.pdf (дата звернення: 02.04.2019).

93. Чекалюк В. В. Туризм як чинник формування державного іміджу. *Інформаційне суспільство*. 2014. Вип. 19. С. 13–16.

94. Чорненька Н. В. Організація туристичної індустрії: навч. посібник. Київ, Атіка, 2006. 264 с.

95. Яковлев Г. А. Экономика и статистика туризма : учеб. пособие. Москва : РДЛ, 2004. 376 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Туристичні об'єкти проекту «Паспорта Мандрівника» за областями [90]

Область	Кількість марок	Колекційні марки
1	2	3
Вінницька	4	- Вінницький обласний краєзнавчий музей; - Водонапірна вежа. Вінниця; - Заповідник «Буша»; - Фонтан Roshen. Вінниця
Волинська	18	- Аптека-музей. Луцьк; - Василівська церква. Володимир-Волинський; - Волинський краєзнавчий музей. Луцьк - Замок Любарта; - Зимненський монастир; - Костел Святих Апостолів Петра і Павла. Луцьк; - Луцьк. Кафедральний Свято-Троїцький Собор; - Луцький зоопарк; - Лютеранська кірха. Луцьк; - Меморіальний музей В'ячеслава Липинського. Затурці; - Миколаївська церква. Володимир-Волинський; - Музей Волинської ікони. Луцьк; - Музей Лесі Українки. Колодяжне; - Музей українського війська та військової техніки. Луцьк; - Народний музей історії сільськогосподарства Волині. Рокині; - Озеро Світязь; - Успенський Собор. Володимир-Волинський; - Художня майстерня скульптора Миколи Голованя. Луцьк
Житомирська	3	- Водонапірна вежа та Філармонія. Житомир; - Монастир Босих Кармелітів. Бердичів; - Музей космонавтики С.П. Корольова. Житомир
Закарпатська	14	- Бункер лінії Арпада; - Замок Паланок. Мукачево; - Замок Сент-Міклош. Чинадієво; - Кафедральний греко-католицький Собор. Ужгород; - Кузня-музей «Гамора»; - Міська Ратуша. Мукачево; - Музей народної архітектури та побуту. Ужгород; - Невицький замок; - Озеро Синевир; - Палац Шенборнів. Закарпаття; - Пішохідний міст. Ужгород; - Термальний басейн. Берегове; - Термальні води «Косино»; - Ужгородський замок
Запорізька	1	- Національний заповідник «Хортиця». Запоріжжя
Івано-Франківська	26	- Бастіон. Івано-Франківськ; - Буковель (літо); - Буковель (зима); - Василянський монастир на Ясній Горі. Гошів; - Віадук. Ворохта; - Вірменська церква. Івано-Франківськ; - Водоспад «Пробій». Яремче; - Галицький замок; - Гора Говерла; - Княжа Криниця. Крилос; - Мاستок Святого Миколая. Пістинь;

Продовження додатку А

1	2	3
Івано-Франківська		- Міська Ратуша. Івано-Франківськ; - Музей історії Давнього Галича. Крилос; - Музей Мистецтв Прикарпаття. Івано-Франківськ; - Музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття. Коломия; - Музей народної архітектури та побуту Прикарпаття. Крилос; - Музей писанкового розпису. Коломия; - Музей Степана Бандери. Старий Угринів; - Площа Різдва Христового. Галич; - Ресторан «Гуцульщина». Яремче; - Собор Святого Воскресіння. Івано-Франківськ; - Стежка Довбуша. Яремче; - Трампліни. Ворохта; - Храм Святого Пантелеймона. Шевченкове; - Церква Зішестя Святого Духа. Рогатин; - Церква Успіння Богородиці. Крилос
Київська	14	- «ХІІ місяців» Парк щасливих тварин; - Державний музей авіації України. Київ; - Древній Київ в «Парку Київська Русь»; - Етнографічний комплекс «Українське село»; - Золоті Ворота. Київ; - Київська фортеця; - Майдан Незалежності. Київ; - Меморіал жертв Голодомору. Київ; - Музей Івана Гончара. Київ; - Музей народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини. Переяслав-Хмельницький; - Національна опера України. Київ; - Свято-Успенська Києво-Печерська Лавра; - Софійська площа. Київ; - Хрещатик. Київ
Львівська	21	- Арсенал. Львів; - Вежа Корнякта. Львів; - Домініканський Собор. Львів; - Жовківський замок; - Китайський палац. Золочів; - Костел Святого Йосипа. Підгірці; - Костел Святого Лаврентія. Жовква; - Крехівський монастир; - Личаківський цвинтар. Львів; - Львівська опера; - Міська Ратуша. Жовква; - Міська Ратуша. Львів; - Монастир Бернардинів. Львів; - Музей Івана Франка. Нагуєвичі; - Наскельне місто-фортеця «Тустань». Урич; - Олеський замок; - Підгорецький замок; - Свірзький замок; - Собор Св. Юра. Львів; - Церква Святої Трійці. Жовква; - Шевченківський Гай. Львів
Миколаївська	9	- Миколаїв. Астрономічна обсерваторія; - Миколаїв. Інгульський міст; - Миколаїв. Кафедральний Собор Касперівської ікони Божої Матері; - Миколаїв. Костел Святого Йосифа; - Миколаїв. Музей суднобудування та флоту; - Миколаїв. Яхт-клуб і Турецький фонтан; - Миколаївський зоопарк; - Музей ракетних військ стратегічного призначення;

Продовження додатку А

1	2	3
Миколаївська		- Миколаївський обласний краєзнавчий музей «Старофлотські казарми»
Одеська	6	- Аккерманська фортеця. Білгород-Дністровський; - Дерибасівська вулиця. Одеса; - Колонада Воронцовського палацу. Одеса; - Одеський Морський вокзал; - Одеський Національний Академічний театр Опери та Балету; - Пам'ятник Дюку Арману де Рішельє. Одеса
Рівненська	55	- «Пересопниця»; - Архаїчний вітряний млин; - Базальтові стовпи; - Березнівський дендрологічний парк; - Вузькоколія Антонівка-Зарічне; - Губківський замок; - Джерело Святої Анни. Онішківці; - Дубенський замок (2 види марок); - Зал камерної та органної музики. Рівне; - Замок с. Тайкури; - Замок у місті Корець; - Кінноспортивний клуб «Патріот»; - Клеванський замок; - Корецький замок; - Корецький монастир; - Корецький Свято-Троїцький жіночий монастир; - Культурно-археологічний центр «Пересопниця»; - Мисливсько-спортивний комплекс «Сокіл»; - Музей бурштину; - Музей бурштину. Рівне; - Музей книги та друкарства в Острозі; - Музей книги та друкарства. Острог; - Музей нумізматики. Острог; - Національний університет Острозька академія; - НІМЗ «Поле Берестецької битви»; - Новомалинський замок; - Острозька академія; - Острозький замок (2 види марок); - Палац Валевських; - Палац Ходкевичів Млинів; - Поле Берестецької битви. Плешева; - Рівне. Лебедине озеро; - Рівне. Пагорб Слави; - Рівне. Пам'ятник княгині Марії Рівненській Несвицькій; - Рівне. Свято-Воскресенський Собор; - Рівне. Свято-Покровський Собор; - Рівненський авіаційно-спортивний клуб; - Рівненський зоопарк (2 види марок); - Рівненський Музично-драматичний театр; - Рівненський обласний краєзнавчий музей (2 види марок); - Санаторій «Червона калина». Жобрин; - Санаторій Червона калина; - Свято-Миколаївський Городецький жіночий монастир; - Свято-Троїцький Межиріцький монастир; - Свято-Троїцький Межиріцький чоловічий монастир; - Святотроїцький Дерманський жіночий монастир; - Спадщина УПА Урочище Гурби; - Тараканівський форт; - Тунель кохання; - Тунель кохання. Клевань; - Юзефінський дуб

Продовження додатку А

1	2	3
Тернопільська	30	- Вишнівецький палац; - Водяний млин. Шидлівці; - Воздвиженська церква м. Тернопіль; - Гора Бона; - Джуринський водоспад; - Домініканський костел Тернопіль; - Домініканський костел. Сидорів; - Замок Синявських; - Замок-корабель. Сидорів; - Збаразький замок; - Колонада над Збручем. Гусятин; - Костел Св. Антонія. Гусятин; - Краєзнавчий музей. Гусятин; - Кременецький колегіум; - Марійський духовий центр; - Міська Ратуша Бережани; - Острів закоханих; - Пам'ятник Данилові Галицькому; - Пам'ятник Марії Крушельницькій; - Свято-Успенська Почаївська Лавра; - Синагога. Гусятин; - Скалатський замок; - Теребовлянський замок; - Тернопільський Драматичний театр ім. Т.Г. Шевченка; - Тернопільський замок; - Тресторонній годинник; - Троїцький Собор. Бережани; - Церква Св. Онуфрія. Гусятин; - Червогородський замок; - Язловецький замок
Хмельницька	9	- Замок князів Острозьких Старокостянтинів; - Кам'янець-Подільський Фортеця; - Меджибіж. Єврейський некрополь; - Меджибіж. Руїни Троїцького костелу; - Меджибізька фортеця; - Міська Ратуша Кам'янець-Подільський; - Музей Миколи Островського. Шепетівка; - Палацово-парковий ансамбль Самчики; - Храм Святого Миколая Меджибіж
Черкаська	5	- «Софіївка» Дендропарк. Умань; - Будище. НЗ «Батьківщина Тараса Шевченка»; - Заповідник «Трипільська культура». Легедзине; - Моринці. НЗ «Батьківщина Тараса Шевченка»; - Шевченкове. НЗ «Батьківщина Тараса Шевченка»
Чернівецька	4	- Міська Ратуша Чернівці; - Музей народної архітектури та побуту. Чернівці; - Університет Юрія Федьковича. Чернівці; - Хотинська фортеця
Чернігівська	12	- Батурин. Палац Кирила Розумовського; - Борисоглібський Собор. Чернігів; - Заповідник «Качанівка»; - Іллінська церква. Чернігів; - Катерининська церква. Чернігів; - Колегіум Чернігів; - Меморіальний музей Миколи Кибальчика. Короп; - Музей Олександра Довженка. Сосниця; - Музей-заповідник Михайла Коцюбинського. Чернігів; - Палацово-парковий комплекс «Сокиринці»; - Спасо-Преображенський Собор. Чернігів; - Цитадель Батуринської фортеці